

ATIS LEJINS

119

GORNJI

ONTORA
CZARNIU SA

ATIS LEJIŅŠ

GORKIJA IELA 11a

JEB

CEĻŠ ATPAKAĻ UZ MĀJĀM

M E M E N T O
1976

Vāka mākslinieciskais izkārtojums: Ieva Graufelde

Foto Uldis Grasis

*Mēs, bez tam, ka esam
latvieši arī esam cilvēki,
kam visa pasaule pieder.
Juris Alunāns, 1859. g.*

Copyright by Atis Lejiņš

Metiens 1500 eks.

Printed in Sweden
Andersson & Kagardt Tryckeri AB
(Ziemeļblāzma)
Västerås 1976

PULKSTEN 23. Kuģis jau dažas stundas ceļā. Es sēžu krēslā uz klāja un skatos, kā naktī puto baltais sālsūdens kuģa uzšķērstā vagā. Manas domas tikpat chaotiski griežas galvā. Atceros, ka pirms diviem gadiem devos ceļā pāri šai latviešu daudzdzīvotāi jūrai uz Latviju. Uz savu Meku, ko pazinu tikai no nostāstiem, grāmatām, un Austrālijas un Kalifornijas tuksnešos iegūtās latviskās nacionālās apziņas.

Biju ārkārtīgi satraukts, vecākiem nezinot, beidzot īstenojot ilgi loloto sapni. Taču tad nekas nesanāca. Krievi iesoļoja Čehoslovākijā, un es ar jauniem draugiem atrados slēgtās rindās pret zviedru policijas dragūniem, kas atkārtoti atvairīja pūli no ielenktās padomju sūtniecības.

„Dubček! Dubček! Dubček! Svoboda!” Mēs saucām izmisumā un dusmās tūkstoš balsīm un arvienu mēģinājumā izspraukties garām tramīgo zirgu paceltiem asiem pakaviem.

Jā, un man pašam par lielu pārsteigumu biju todien pulcējies ar daudziem citiem zem sarkaniem karogiem protesta gājienā pret to sarkano karogu, kuŗa dēļ nevarēju augt un dzīvot savā dzimtenē.

Kopš tās dienas pagājuši divi gadi. Divi zemē nomesti gadi, ja skatās no karjēras taisīšanas viedokļa. Balsodams ar iksķi, izceļoju vai visu Eiropu, lādēdamies par 1. Vispasaulē latviešu jaunatnes kongresa izgāzto podu Berlīnē¹, triecis šķīvjus pret grīdu kāzās kaut kur kalnos Grieķijā pie zemniekiem, nosprādzis vai badā Turcijā, vedis sarunas ar augstiem kungiem—sūtniem Apvienotajās Nācijās, sitis nagliņas, dzēris kopā ar veciem kanakiem Ņujorkas riebīgajā svelmē, mācījies praktisko politiku, un tad beidzot apsievījies! Kas tā par liecību potenciālajam darba devējam, ja tas redz papīros, ka nesen arī godīgi nobeigti seši gadi augstskolā? Nebūs labi.

Bet tagad esmu atkal uz kuģa, kas brauc uz Latviju. Neesmu vairs tas, kas biju pirms diviem gadiem. Bet kāds es būšu, kad atgriezīšos? Virpuļojošiem ūdeņiem vienalga. Iešu iedzert alu.

PULKSTEN 6. Saulīte agri uzlēkusi. Spīd jau pāri visai ūrai. Kuģītis centīgi vago tālāk gaŗām Somijas archipe-
agam, kas esot pasaules lielākais. Nekāda gulēšana naktī
neiznāca, ar lētāko biļeti braucot, bet nu nebūs vairs ilgi,
amēr iestūrēsim Helsinkos. Tur esmu bijis jau agrāk, arī
riekš diviem gadiem. Taču šoreiz turpināšu braukt tālāk.
Tad ceļš būs svešs.

PULKSTEN 13.30. Tā zviedru ceļojumu aģentūra mana
maršruta laikus mazliet salaida dēļi. Helsinku dzelzceļa
stacijā, kur dabūju iepriekš pasūtītās biļetes, izrādījās,
ka man tikai trīspadsmit minūts laika Ļeņingradā pār-
sēsties uz vilcienu, kas brauc uz Rīgu. Man teica, ka no-
mērot tik ātri gabalu no Ļeņingradas centrālās stacijas uz
Baltijas staciju var tikai labākā gadījumā ar taksīti. Nu,
kas būs, tas būs. Nav vairs ko prātot. Sēžu padomju vil-
cienā, kas svilpj un triec uz Krieviju.

Izstiepjos un iegrozos cik iespējami ērti. Vagonā dzird
tikai krieviski, bet pēc laika, ieklausoties blakus kupejas
pasažieru valodās, šķiet, ka tajā runā citu slavu valodu.
To runā jaunieši manos gados gaŗiem matiem. Nevar būt
krievi. Ievēroju arī, ka otrā blakus kupejā iekārtojusies
viena japāņu ģimene, kas laikam dosies mājās pa trans-
Sibīrijas dzelzceļu. Neapšaubāmi godīgi tūristi. Grūti
iedomāties, ka viņiem būtu blēņas prātā.

Nepaiet ilgs laiks, kad mazais, druknais konduktors
iebāž galvu pa durvīm un, plati smaidīdams, piedāvā
„čaju” kropļotā vācu valodā. (Vai visi ārzemnieki, tas ir
baltie, vēl joprojām vācieši?) Varen laipns un pretimnā-
košs, tādu nekur agrāk neesmu redzējis. Vai viena puse
no tās krievu dvēseles? Labi, lai iet! Dzeru tēju no stikla
glāzes un aplūkoju gaŗām slīdošo zaļo Somijas dabu.

Tad pēkšņi es dabūju kā ar bomi pa galvu! Šodien ir
taču pirmais augusts, bet vīza der tikai no otrā augusta!
Tātad drīz atradīšos aiz robežas, kas ir svēta, nelegāli.
Kādās ziepēs tas mani nevar ievārit? Velna milti! Ar pa-
redzēto maršrutu būtu iebraucis ar kuģi Ļeņingradas ostā
otrā augustā, bet tā kā uz kuģa vietu nedabūju, bija jā-
brauc šis ceļš, kas, acīm redzot, ir par vienu dienu ātrāks.
Ko lai es tagad daru? Vai lēkt pa logu ārā, vai cerēt, ka
padomju robežkontrole manā rīcībā nesaskatīs kaut kādu
diversijas gājienu? Pods — no paša sākuma! Nu, paļaušos
vien liktenim, otrai alternatīvai, jo vilciens joņo arvien
ātrāk, tuvojoties bijušai „Karelijas padomju sociālistiskai
republikai”. Aizveŗu acis, un redzu meiteni un bērniņu

iztālē mazā pilsētiņā Zviedrijā — zemē, kuŗa tik patikami droša. Tas man šķiet pēkšņi tik neīsti, it kā tā pasaule vairs būtu tikai kāds izbījis sapnis.

PULKSTEN 19.05. Nu iet pilnā sparā! Konduktors nevar rīnēties par manu bārdu. Bet mani gaŗmatainie kaimiņi, kas izrādās ir poļu rokmuŗikanti ceļā mājup no 7 mēnešu turnejas Somijā, aizstāv mani un sirdīgi dod strupajam vecītim atpakaļ tā īsti krieviski.

Bet viņš man tomēr atvieglināja tikt cauri robeŗkontrolei. Biju pēdējā brīdī grieŗies pie viņa ar manām bēdām, un viņš, bez sevišķas dīdīŗanās, saprata situāciju. Paņāma pasi un aizsteidzās pie armijas virsnieka, kas, kopā ar apbruņotu kareivi, bija iekāpis vilcienā pases pārbaudīt. Tas parunāŗās vēl ar kādu citu, pamāja svarīgi ar galvu un viss bija kārtībā.

Bet tad nāca kāds, kas izmeklēŗa mūsu bagāŗu. Pačamdīja arī manas uzkārtās jakas aizpogātās kabatas (laikam taustīŗās pēc revolveriem!) un gāŗja tālāk. Es uzsmaidīju jaunam kareivim, kas ar pašauteni plecoss oŗoŗa turp un atpakaļ gar dzelzceļa sliedēm, un izpūtu elpu. Nekas briesmīgs jau beŗu beŗģās nenotika. Pliku neizģērba! Uztraucoss par velti. Faktiski, te robeŗas personāls laipnāks nekā daŗģās Rietumeiropas zemēs, kur gaŗmatainie, kas tiek automatiski uzskatīti par kaņepīŗu smēķētāŗiem, tiek kārtīgi izkratīti, un tikai tad tālāk laisti, ja ir returbijete kabatā. Bet te jau Ļeņingradas nomale.

PULKSTEN 2.30. Es, protams, vilcienu uz Rīgu nokavēju. Savā ziņā tas tomēr bija labi, jo tad dabūju neparedzētu iespēju nedaudz iepazīties ar krievu tautas dzīvi. Cilvēki skatījās uz mani kā uz kādu spoku vai brīnumputnu. Man bija tāpēc neērti vaicāt, kur ellē šai juku vietā tiek uz Baltijas staciju. Klīdu kā ērms pa vakara satiksmi. Kāds es izskatījos? Bārda, gaži mati, gaļa prievīte ap kaklu, sarkanās līvajas, un brūngandzeltens kamzols mugurā — nu īsts „gipijs” no Rietumiem! Bez tam, neviens šajā lielajā metropolē neprata svešvalodas. Labi vēl, ka pats kaut cik pratu buldurēt dažus teikumus krieviski, citādi vispār nebūtu pratis beidzot aizkulties uz „Baltijskaja stacija”.

Stacijas vispār šeit kā citā pasaulē. Redz klasiskās, pacietīgo krievu gaŗās rindas; ļaudis it kā uz dzīvi iekārtojušies ar savām paunām, čemodāniem un balalaikām. Visur drūzma. Šķiet, ka cilvēkiem nekur citur nebūtu kur iet kā uz stacijām. Baltijas stacijas ierēdņi nometušies turpat pēc pusnakts sītiena uz soliēm savos kantoros un pampst krākdami. Ar grūtībām noskaidroju, ka nākamais vilciens uz Rīgu atiet tikai pēc 24 stundām, un nav nemaz droši, ka man tur būs vietas. Bet neviens nezina, kur es varētu pārnakšņot. Tas ir acīmredzot ārkārtējs gadījums, ka kāds ārzemnieks bez pavadības šādā vēlā stundā atrodas krievu tautas vidū.

Kur dēties? Vai lai metos turpat uz grīdas viņu vidū un gaidu ritu? Kaut kā nejutos tur īsti piederīgs. Būtu bijis pavisam čābiski, ja laimīgā kārtā nebūtu saskrējies ar tiem poļu mūzikantiem. Tie tāpat bija nokavējuši vilcienu, kas brauca tālāk no Rīgas uz Varšavu, bet ceļā starp abām stacijām bija pazudušas četras mūzikas instrumentu kastes, par kuŗām viņi tagad taisīja lielu brēku. Šamie lamājās bez mitas un paskaidroja man, ka ne jau pirmo reizi pazūd mantas braucot cauri Savienībai. Viņi bija uzzinājuši, ka vienīgā vieta, kur var pārnakšņot visā lielajā Ļeņingradā, bija hotelis „Astorijs”, bet tur nokļūt arī bija sava problēma. Taksīšu rindu galus nevarēja saredzēt, bet pasta ierēdnis prasīja 10 rubļus par aizvešanu

savā darba vāgī, par ko viņš no mums saņēma rīkojumu iet pie velna. Vienu godīgu sikkapitālistiņu beidzot tomēr atradām, kas paņēma mūs savā privātajā grabažā par vienu rubli. (Sākumā prasīja 3!) Bet to nabadziņu pievāca bargs milicis, jo viņš bija izbraucis caur sarkanām ugunīm, aizrautībā ar mums plāpājot. Bija gan skats, kad viņš metās uz ceļiem un lūdza žēlastību no milicē. Parāva, ka nebija ko redzēt. Pēdējo gabalu līdz cienīgajam hotelim dabūjām tātad nokātot.

Tur atkal bija skaļa strīdēšanās un klaigāšana ar drūmu dāmu, kas atteicās mums istabu dot, jo, lūk, mums neesot vīzas pārnakšņošanai Ļeņingradā! Tikai kad draudējām gulēt uz grīdas turpat uz vietas, vecene piekāpās, pāpriekšu kaut kur piezvanot. Bēdīga paskata istaba man izmaksāja 30 kronas, pie kam vēl rubļus neņēma pretim. Pacienāju savus draugus ar šokolādi, ko biju nopircis uz kuŗa, jo bijām izsalkuši kā vilki, bet ēst nekur nevarēja dabūt, un tad tikai metos zem segas.

PULKSTEN 14.35. Atrodos Ļeņingradas lidlaukā. Pārdomāju dienā notikušo. Šorīt hotelī bija personāls, kas prata kārtīgi runāt angļiski. Hotelis mūdžēja no ārzemnieku tūristiem, kuŗi skraidīja uz visām pusēm, savas turpmākās ceļa gaitas kārtodami.

Man paziņoja, ka diemžēl dabūšu gaidīt trīs vai četras dienas, iekams tikšu vilcienā. Vasaras sezona — daudz braucēju. Ļoti žēl. Līdzīga situācija lidostā. Es tad saskaitos, jo man nebija ne mazākās intereses nedz vēlēšanās uzturēties šajā daudzzinātajā pilsētā. Uzstājos. Teicu, kas es esmu, kādos nolūkos braucu, un kā viesis būšu Rīgā, proti, Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs viesis. Pusstundā biļete man bija rokā.

Atlika laiks vēl paklejot mazliet pa revolūcijas šūpuli. Sastapšanās ar kādu pēc rietumu modes apģērbtu jaunieci man vēl tagad liekas dīvaina. Piesējās šis ar savu skuķi, kad aplūkoju kādu slavenu bijušo pareizticīgo katedrāli, ap ko bija sapulcējušās vairākas tūristu grupiņas. Angļu valoda viņam bija laba, uzvalks arī. Teica, ka vēlas no manis rietumu mantu, jo tās šeit progresīvai jaunatnei dikti trūkstot. Atbildēju, ka man nekā nav, kas bija tiesa. Taču viņš neatlaidās un ieraudzījis, ka man divas lodīšu spalvas krekla krūšu kabatā, piedāvājās nopirkt par rubli gabalā. Tā kā naudas kurss izmaiņā bezkaunīgi netaisns, domāju, ka noderētu dabūt dolaru par spalvu un drusku iesist pa tukšo bunkuru. Tad šis pacēla manu pasniegto lodīšspalvu augsti gaisā, bet reizē tai pašā rokā vēl paturēdams papīra rubli tā, ka nauda un spalva redzama pa gabalu. Tad tikai nolaida roku un, tencinādams, pasniedza man to rublīti. Nez kāpēc iedomājos, ka tāds gājiens būtu labs kriminālnoteikuma pārkāpums, iefiksēts fotografijā, un man mazliet aizsitās elpa. Jociģi, kāpēc šitā no paša sākuma? Atkratījos no viņa un gāju tālāk.

Pastaigājos pa Ņevskij prospektu, apskatīju Ņevas upi un Ziemas pili uz tās krasta. Savā laikā manam tētim bija tepat jāstāv sardzē pie lielās pils vārtiem dienot gan Kerenska, gan baltā, gan sarkanā armijā. Laimējās viņam

tomēr izkulties no putras pa Sibīrijas ceļiem atpakaļ uz jauno Latviju.

Bet šodien paskats pavisam citāds. Tauta mierīgi atpūšas, lasa uz soliem izstiepušies, pastaigājas pils dārzos un ēd saldējumu. Es arī nopērku vienu. Nekas — labs! Kāds pretstats vakarnakts murgam! Nu ir atkal viss kārtībā. Tauta laimīga — taču bauda revolūcijas iekārojumus! Nabaga carinš!

PULKSTEN 22. Sēžu Rīgas viesnīcā pie loga. Ārā es redzu Nacionālās operas fasādi. Ja vēršu skatienu lejup, redzu parku ar daudzdzīvotāju kanāli. Tālāk, tur pat aiz Brīvības pieminekļa, zibsnī reklāma, „PSKP SLAVA!” Uz ielas starp operu un viesnīcu maz cilvēku.

Kādi mani iespaidi no pirmās dienas Rīgā, Latvijā? Gribu iet gulēt. Šausmīgs nogurums. Varbūt tas tāpēc, ka viss tik ātri un negaidīti notika. Satiku Ojāru viesnīcas priekštelpās. Viņš mani faktiski kārtīgi sabaidīja. Nebijām redzējušies divus gadus, un viņš bija pamatīgi izstīdzis gaŗumā, kāpēc arī nepazinu to gaŗo tēviņu, kas uz mani tik dikti lūrēja. Es turklāt biju varenī apaudzis, kāpēc viņš savukārt mani labu laiku nepazina. Izmainījamies ar glūnīgiem skatiem, un pagājām viens otram gaŗām. Nodomāju — velns, vai tad viņi tik uzkrītoši izseko! Kad biju pakavējies brītiņu pie Rīgas sarīkojumu kalendāra, pēkšņi dabūju spēcīgu rokas sitienu pa plecu, kas reizē mani apsvieda apkārt:

Sveiks, Ati!

— Ojār! Tu lops! Ko Tu te dari?

Divi trimdas renegāti negaidīti saskrējušies savā tēvu zemītē. Ojārs jau bijis Rīgā vairākas dienas, un tāpēc, mani ar Rīgu iepazīstinādam, apgājās kā aptēsts ar neaptēstu. Izrāva mani pa durvīm un tad, mētājoties rokām, paskaidroja — tā „Nacopera”, tur kanālis, tā „Milda”, te Stučkas „unīte”, šī Leņina iela, te pats Iljičs, utt., utt. Tā vien varēju viņa gaŗajām kājām noturēties līdzī. Acumirkli aizslīdēja gaŗām ilgi gaidītais brīdis, tik daudz fotogrāfijās skatītais Latvijas simbols — Brīvības piemineklis...

Vēlu vakarā klejoju viens pats pa pilsētas patukšajām ielām. Svētdienas vakars. Esmu galīgi zudis. Zināt faktus ir viena lieta, bet piedzīvot tos īstenībā pavisam cita lieta. Ar piepūli uztveru latviešu valodu, kas šur tur atskan krievu pilsētā. Ja es nebūtu latvietis, vai es zinātu, ka šī ir Rīga, tas ir, mūsu latviešu Rīga? Es domāju, ka šī pilsēta pat vairs nav starptautiska, jo te redz gandrīz tikai

krievus, un acīs pārsvarā duŗas krievu raksti kino un sarīkojumu afišās.

Vai balle jau beigusies? Esmu bijis latvietis vienpadsmit gadus, visu savu apzinīgo mūŗu, un kur tas mani novedis? Atceros, kā „kļuvu” par apzinīgu latvieti. Dzīļi Austrālijas svelmainā tuksnesī, tās lielākās upes piekrastē, kur biju aizbraucis no tālās lielpilsētas strādāt vasaras brīvlaikā pie radiem apūdeņotos augļu dāŗzos. Tēvocis Vincis strādāja melnās miesās, lai varētu izsisties no parādiem, un dzina mani un brālēnu darbos no saules lēkta līdz saules rietam. Mums blakus strādādams, viņš nepārtraukti dziedāja latviešu dziesmas, galvenokārt kaŗavīru dziesmas. Viņš netaupīja arī savus leģionā iegūtos sulīgos epitetus, kad mēs sākām izrādīt paguruma zīmes. Tādos apstākļos es arī pirmo reizi iepazīnos ar kārtīgu tautas valodu un ŷargonu.

Bet reiz, kad mēs seviŗķi bijām sūdzējuŗies par sūro dzīvi, Vincis uzbļāva, lai tik palasot „Dvēseļu puteni”, tad mikstčaulī zināŗot, kas ir grūta dzīve. Grāmata bija par kaŗavīriem, tāpēc to sāku ar lielām mokām lasīt, jo latviešu rakstītā valoda man bija gandrīz neatŗifrējama. Bet neuzdevu, jo pirmās lappuses vien mani iecēla citā pasaulē.

Es biju tikpat vecs kā grāmatas varonis, un tā pat pirmo reizi iemīlējies. Un kad nonācu pie tās vietas, kur latviešu bataljons nostājās pretīm vācu kaŗaspēka smailei, tad zvanīja zvani un zibeņi spēra — vienā rāvienā es puīŗiem biju līdzī ierakumos pret vēsturisko ienaidnieku apspīdēju. Pēc grāmatas pabeigŗanas pārkārtoju savu dzīvi jaunā gultnē.

Ko tagad? Cilvēki ŷeit dzīvo, iet un nāŗ savās darīŗšanās, katram sava pasaule, bet tie nav tavi ļaudis, nav latvieŗi. Uz ielas stūriem gan ir latviski nosaukumi, kādu citās pilsētās nav, bet ko tie dod? Vai masas tos maz ievēro: tās lasa krievu valodā zemtekstu. Bei ŷeit vēl pēc oficiālās statistikas dzīvo nepilni 300.000 latvieŗu! Kur viņi ir? Jeb vai krievu ir tik daudz, ka viņi ir pilnīgi

kaktos iespiesti šajā pilsētā ar gandrīz 750.000 iedzīvotājiem?

Es atgriežos Rīgas viesnīcā. Ieeju un prasu durvju sargam, kur labierīcības, bet tas tikai muļķīgi groza galvu nesaprašanā un nober kaut ko krieviski. Iedomājies, Rīgas galvenajā viesnīcā durvju sargs nerunā latviski?! Pat nevar tikt uz poda bez krievu valodas! Pateicu viņam, kur viņš pats varētu iet!

Rūgti nožēloju, ka neesmu pie radiem, pie latviešiem, kas mani būtu sagaidījuši, un pie kuņiem varētu dzīvot. Riebīgā pelēkā viesnīcā jāsēž izolētam savā paša dzimtenē, prom no tautas pulsa. Paliek divas iespējas. Vai nu padoties izmisumam un uzdot visu, vai arī gāzt pretī ar jaunu sparū. Cik tukša ir istaba, cik vienmuļa! Ārā nakts ir klusa — atskan vienīgi šur tur tramvajs, kāds auto. Nacionālās operas priekšējā puse tumsā apgaismota.

PULKSTEN 9.45. Pastaigājos pa Vecrīgas ieliņām nedēļas pirmā darba dienā. Visur pamatīga burzma. Redzēju arī īstus latviešus! Tie bija strādnieki pulciņā, kas, jokodamies par garņatainiem, nosauca mani par senci, jo seniņiem latviešiem arī esot bijuši gaņi mati. Bet kad atsaucos un mēģināju uzsākt sarunas, viņi pārsteigti apklusā un izvairījās no sarunām. Laikam nebija sagaidījuši, ka šis tūrists sapratīs viņu mēli! Bija tā, it kā nepielūdzami kāda neredzama persona būtu nostājusies starp mums, kas atgādināja šansētājiem par pareizo izturēšanos pret latviešiem-emigrantiem. Bija bešā jākāto vien tālāk. Bet šodien dzird biežāk latviešu valodu, taču vēl arvien vajaga kārtīgi ausīties, lai šis ilgotās skaņas sadzirdētu šur un tur.

Esmu ļoti pārsteigts, ka neviens no Kultūras komitejas mani vēl nav sameklējis. Tas jau pats par sevi nekā ļauns nav, taču būšu Rīgā tikai 14 dienas, un katru dienu vajadzētu kaut cik izmantot, lai papētītu Piektā gada revolūcijas vēstures materiālus, ja nu tādos dabūšu ieskatīties. Nevar jau tāpat vien iesojot bibliotēkās — vajaga atļauju. Beigu beigās, būs pašam jāuzņem sakarus ar komiteju un jājautā, vai nevarētu sākt. Padomju organizācijas nemaz tik kaujinieciskas nav!

PULKSTEN 3.15. „Bet Ati, Jums kā vēsturniekam taču jāzina, ka Rīga nekad nav bijusi latviska no vēsturiskā viedokļa. Tā sauktā „neatkarības” laikā tā tika forsēti latviskota, mākslīgi pataisīta latviska. Tā nav bijusi latviska, un arī nevar būt latviska. Tās ģeografiskais stāvoklis nosaka tās starptautisko raksturu. Bez tam, mums ir milzīgs rūpniecības uzplaukums, kas prasa savukārt arvien jaunu darba spēku. Ulmanis taču tāpat ieveda poļu strādniekus?”

Tā saka Imants Lešinskis. Viņš ir priekšsēdis Komitejai kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs, un mēs sēdējām tās telpās Gorkija ielā 11a, tajās pašās telpās, kur Latvijas laikā saimniekoja ārlietu ministrs V. Munters. Tiešām, skaistas telpas, latviskā stilā izbūvētas. Bet citi laiki, cits saimnieks!

Man bija uz mēles viņam atbildēt, ka reiz pats Staļins priecīgi izsaucās, ka vēsture spriež tiesu, un Rīga kļūstot arvien latviskāka, iekārotājiem baltvāciešiem atkāpjoties. To zināju, ne tāpēc, ka biju pētījis agrākā visu darbļaužu Tēva un Skolotāja gudros rakstus, bet tāpēc, ka viens no vecākiem iecienītākiem padomju latviešu vēsturniekiem to bija citējis savā plašākā darbā par Piekto gada revolūciju Latvijā — laikā, kad atsaukties nepārtraukti uz Ģeniālākā Cilvēka domu gaudiem bija nepieciešams pat visnopiētākajos pētījumos. Savā laikā Staļinam bija jālielina pie latviešu lieliniekiem lūgties viņu atbalstu, bet tagad, acīmredzot, ir progresīvi, ka Rīga forsēti pārtaisīta krieviska — un latvieši atkāpjas. Bet — lai jau paliek pašas par sevi saprotamas vēstures likumsakarības.

Mūsu sarunas tāpēc varēja ritēt tālāk draudzīgā un lietišķā garā — gan par latviešu tautas vēstures problēmām, kā piemēram, par strēlniekiem, Staļina „represijām”, gan par latviešu asimilizāciju rietumos un arī par kultūras attīstību Padomju Latvijā.

Imants ir patīkams sarunu biedrs. Viņš ir pieklājīgs, labi un vispusīgi pārzina latviešu lietas kā Latvijā, tā trimdā, lieto labi izkoptu argumentācijas veidu, un nemaz neuztraucas, un neiekaist par citādi izteiktiem uzskatiem.

Viņš arī studējot vēsturi blakus savam žurnālista maizes darbam, tāpēc varēja aizstāvēt savus uzskatus par Latvijas vēsturi padomju izpratnē.

Es teiktu, ka viņam nav daudz pāri 40 gadiem, bet ja viņš turpinās nepārtraukti smēķēt vienu cigareti pēc otras, tad ilgi nedzīvos. Viņam pastāvīgi birst cigarešu pelni uz diezgan novalkāta tumša uzvalka, kāpēc viņa galvenā nodarbība ir tos nepārtraukti nobraukāt ar savu plaukstu. Imants arī laiku pa laikam sarunu gaitā pašķielē uz mani ar labo aci caur acēņu stiklu, it kā pārbaudīdams, vai es visu esmu pareizi sapratis. Visumā, viņš atstāj simpatisku iespaidu un latviešu valoda viņam ir laba.

Norunājām vairāk nekā divas stundas un atvadoties biju pārlicēbā, ka vismaz šis padomju „funkcionārs” tic savam teiktajam. Patiešām, viens īsts komūnists. Bet skaidrs jau, ka mūsu sarunas visu laiku uzrītināja uz lentas. Citu nevar sagaidīt no KGB kultūras sekcijas latviešu nodaļas.

Tagad man ir izstrādāts stingrs režīms pētniecībai un arī Rīgas iepazīšanai. Šai nolūkā man piedāvāja savus pakalpojumus Imants un biedrene Arta Jane. Es, protams, piekritu, lai gan lāgā nesapratu, kāpēc tāda uzmanība manai personai. Varbūt tāpēc, ka esmu diezgan aktīvs jaunatnes darbā un eventuāli rakstīšu grāmatu par Piekto gadu, iespējams arī angļu valodā. Lai nu kā, izrādījās, ka biju iebraucis Rīgā vienu dienu agrāk nekā paredzēts, un tāpēc tā sagaidīšana drusku misejās. Birokrātija paliek birokrātija, vienalga kur. Tai vienmēr grūti pārorientēties negaidītās situācijās

Pēc lieliskām vakariņām Rīgas restorānā, saskrējos ar dažiem kumpeļiem no Amerikas. Fantastiski! Kas to būtu iedomājies toreiz, kad mēs sen atpakaļ satikāmies un iedzērām, dziedājām ballītēs un citos latviešu sarīkojumos, lēkājam tautas dejas — ka mūsu ceļi pēc vairākiem gadiem atkal krustosies tagad pašā Latvijā! To mēs nebūtu iedomājušies pat vislielākā žvingulī!

PULKSTEN 11.55. Es jau sāku „normālizēties” šodienas Latvijas „Padomju Sociālistiskās Republikas” apstākļos. Visaktuālākie jautājumi izrunāti; cik ilgi tad tu runāsi par pašsaprotamām lietām? Aina jau skaidra, un dzīve rit uz priekšu lielā steigā, bet tu pats neesi daļa no tās šeit. Tu esi svešķermenis, novērotājs, tavi soļi neved nekur noteiktā virzienā uz skolu, darbu, mājām, uz veikalu. Tu klaiņo, un visi steidzas tev garām.

Apstaigāju bezmērķīgi veikalus, grāmatnīcas — pasēžu kafejnīcās, bibliotēkā, izmaļos cauri universālveikalam. Tas gan stāvgrūdām pilns, bet baigs pretstats lielajiem preču veikaljiem Rietumos. Šī esot zeme, kur pastāvēt sociālisms, labākā iekārta cilvēkam. Bet kāda pārdevēja, un ne jau viena vienīgā, mani kārtīgi izlamāja, kad uzrunāju viņu latviski, un spītējos, ka nerunāju krieviski. Taču tautību jautājums arī skaitās atrisināts. Vispār, cilvēki diezgan īgni, ne sevišķi pieklājīgi un izpalīdzīgi.

Interesanti, ka šeit dzird tādus pašus idiotiskus komentārus un piezīmes par bārdām un gaļiem matiem, kā no krieviem tā latviešiem, kādus dzirdēja daudzus gadus atpakaļ rietumos, un šur tur provincēs vēl joprojām dzird. Kāds tēviņš mani apturēja uz ielas pie Centrāltirgus un sāka enerģiski lasīt lekciju par skūtiem zodiem. Kad teicu, ka nerunāju krieviski, tips tomēr neatlaidās, bet pārgāja uz šausmīgi kropļotu latviešu valodu, un lielījās, ka protot arī „pa lātviski”. Mans draugs, vietējais čomiņš, aiztrieca viņu beidzot prom ar pāris stiprākiem teikumiem brālīgajā valodā. Latviešu jaunieši prot krieviski laikam labi. Te viņi runājot abās valodās. Vismaz Rīgā.

Bet par gaļiem matiem viņi gan neuztraucās — tieši otrādi. Puikas labprāt paši audzinātu tādus un arī bārdas, ja tikai drīkstētu. Tomēr, par spīti visiem šķēršļiem un aizliegumiem, Rīgai ir savi hīpiji. Gan neliels pulciņš, taču gatavs ciest visādas miliču represijas par sava individuālā dzīves stila piekopšanu. Jaunatne visur tāda pati.

Atgriezos viesnīcā un ieslēdzu radio, ko, starp citu, nekad pilnīgi izslēgt nevar. Taču noklausīšanās ierīci tajā neesmu varējis atrast, tādām nolūkam droši vien vajag

izārdīt visu aparātu, ja tas vispār tur ir, kas stipri apšaubāms. Ka noklausīšanās tehnika iebūvēta ārzemju tūristu istabās, nav nekāds noslēpums. To visi zina. Bet ne vienmēr atceras.

Ko tad šodien radio sludina? Tas pats vien. Svinēšana un lieli prieki par kaut kādiem rūpniecības panākumiem, dodot veselu virkni ražošanas skaitļu, kas pierādot, ka dzīve neapšaubāmi kļūst labāka laikam ejot. Ārzemju ziņās atkal tiek apliecināta Padomju Savienības augstākā morāle politikā un konsekventais miermīlīgais kurss. Mēs esam tie labie, tie tur tie sliktie... Rodas pēc laika tāds iespaids, ka dzīvo „1984. gadā”, jo vienīgā informācija nāk no šīs kastes, kas saka to pašu, ko saka avīzes, kas arī runā vienu un to pašu valodu. Bet tā nav, ka nevar pirkt ārzemju avīzes. Rīgas viesnīcā tās dabūjamas, taču no tām arī nav nekāda labuma; visas no uzticamākajām Austrumeiropas valstīm.

PULKSTEN 11.45. Esmu atkal viens, un tas nozīmē, atkal nomācošā vientulība. Šī nospiedošā sajūta man ir kaut kas jauns. Tas laikam tāpēc, ka draugi un patiesi cilvēki šeit jo sevišķi vajadzīgi, jo lielais brālis pastāvīgi tev uzglūn un seko, tāpēc, ka viņš nevienam nekad nevar uzticēties. Tāpēc šeit jāvalkā standarta maska. To var izjust, sarunājoties ar vecāku gadu gājumu ļaudīm, jo sarunāties ar mani vien laikam ir risks. Bez tam cilvēki jau nezina, kas es īstenībā esmu. Bet tas trakākais ir tas, ka uz āru dzīve šeit šķiet pilnīgi normāla, kā jebkur Rietumos, ja neievēro materiālo aspektu un zināmas īpatnējas sadzīves normas šeit. Izskatās normāli arī tāpēc, ka lielais vairākums šeit ir krievi, un viņi tiešām varbūt ir apmierināti visumā ar savu mazo Parīzi, izņemot to, ka tajā vēl joprojām par daudz latviešu. Interesants jautājums: cik daudz krievu demokratisko opozicionāru Rīgā?

Ja novēro amerikāņu tūristus, tad šķiet, ka viņi arī nekā nenormāla šeit neatrod. Viņi, pēc tautības žīdi, gan sūdzas par problēmām, kā, piemēram, par apkalpošanu Rīgas viesnīcas restorānā (kas skaitās viens no labākajiem Padomju Savienībā!), par saplīsušiem podu sēdekļiem viesnīcas istabās, utt., bet tas ir arī viss, kas viņus uztrauc. Viens pat vēlas iegādāties Rīgā pie sienām piestiprinātās atkritumu tvertnes patentu! Business with pleasure, vai ne! Vai tad viņi nekā nezina par savas tautības daudzo brāļu likteņiem un vajāšanām tūristu zemē Padomju Savienībā? Bet, varbūt viņu maskas tikpat necaurredzamas?

Un ko mēs „tūristi” jaunieši darām? Apskatām Rīgu, pastaigājamiem pa skaisto jūrmalu, izpeldamies līcī (piesārņots, jā gan!) un runājam par lietām, par kuņģiem tūristi nemaz nemēdz runāt. Par mūsu iespaidiem Latvijā, par tautu dzimtenē, par tautu trimdā. Esam viens otram tuvu, jo jūtamies kā kādā ielenkumā. Svešā vidē, bet uz mūsu zemes, latviešu zemes.

Tomēr, nav tā, ka Rīgā nebūtu daudz latviešu. Ar laiku nepārprotami rodas priekšstats par vienu lielu latviešu minoritāti, kas izkaisīta pa visu lielo Rīgu. Un līdz ar to

neatvairāmi atkārtoti uzmācas nospiedošais jautājums, vai latviešu tauts pastāvēšanas jautājumā nav paiets gaŗām punktam, no kā atgriešanās vairs nav. Protams, nav beigas, ja skatās no minoritātes viedokļa savā bijušā republikā. Kā mazākuma tautība latviešu tauta droši vien varēs dzīvot vēl ilgi, strādājot un kalpojot savam kapracim, un tai neapšaubāmi būs atļautas visādas kultūras padarīšanas un pekstiņi arī. Bet, ja skatās no nācijas viedokļa, tad baigā sajūta nav izklidināma.

Vienīgā redzami iepriecinošā zīme ir tā paaudze, ko esmu sastapis. Bezbailīga, droša, lai gan uzmanīga. „Forši” cilvēki, bet viņu ir tik maz. Kur ir jaunieši? Mājas, darbā, Rīgas rajonos ārpus centra, lauku darbos? Kad vaicāju kādam partijas darbiniekam, kas mani pavadīja uz kādu sarīkojumu, tad atbilde bija, ka viņi tikai vakaros izlien ārā no sienēm un tad sastopami kafejnīcās un citās vietās. Interesanti, ka šis pats funkcionārs, tāpat kā citi, bažījās par mūsu asimilāciju trimdā, ko viņi dēvē par emigrāciju. It kā tā būtu tā lielā problēma latviešiem, un ne tas, kas te Latvijā notiek.

PULKSTEN 1. Vēl neesmu ielīdis zem segas. Iztēlē kaujos ar krieviem, kas man mācas virsū no visām pusēm kā melna jūra, un kas uzglūn man ar bargo, pašapmierināto taisnības monopola soģu skatiem. Tu — fašists (Būsi mums „labs” latvietis, pagodināsim par cilvēku!)

Padodos izmisumam, krītu, krītu, nu ir gals, melns vien ir, bet tad atkal uzšaujos kā bulta žvinkstēdama un mežonīgā fanātismā kaļu desperātus plānus ar nolūku glābt visus „sliktos” latviešus. Vai mani jau tagad baigie dzirnakmeņi maļ! Draugi saka, ka tas normāli, ka pēc pirmām dienām Rīgā iekrīt depresijā, bet pārdzīvo jau, pārdzīvo. Un tagad iedegas tā ugunītiņa, tā spītības ugunītiņa. Un ugunsgrēkam pietiek jau ar dzirksteli, ja ir kurināmais. Tā ir viena „likumsakarība”, ko es tagad ļoti labi izprotu.

No augšas mani spiež „funkcionāri”, galvenokārt Kultūras komiteja — no apakšas „tauta”, jeb skaidri redzamā īstenība. Pats melders, diskretrs vīrs, nekur nerādās, bet viņa klātbūtni var sajukt katrā mūrī un sienā. Man jāsaka, ka Imanta Lešinska argumentācijai ir savs spēks. Mūsu dialogs, pareizāk sakot, Imanta monologs, turpinās ar pārtraukumiem katru dienu. Runa pašlaik iet par Latvijas iekļaušanu Padomju Savienībā, un tās sekām. Tas trāpīgais ir tas, ka Imantam ir sava taisnība, kā arī relatīvā taisnība dažos jautājumos, daži uzskati, kas pat saskan ar kritiskiem viedokļiem trimdā.

Imants jautā: „Kāpēc vadošās trimdas aprindas tūlīt pēc kara nenorobežojās no cilvēku noziegumiem, kas tika pastrādāti Latvijā kara laikā, ieskaitot žīdu apšaušanu? Bija taču jau tāda kā „pašpārvalde”, kas tātad arī atbildīga blakus vāciešiem?”

„Un kā bija ar pašu latviešu savstarpējo iznīcināšanu uz denuncijas pamata? Kas bija „pretvācisks”, tas tūlīt komūnists un tātad pie sienas. Kā būtu bijis, ja par mazāko piesmērēšanos fašismam vācu laikā tiktu šauts un atriebts pēc kara? (Nu, jā, vai tad, Imant, nebija pamatīga ķemme šā vai tā? Bet man laikam liek saprast, ja partija būtu lietu izvedusi līdz galam, tad daudz latviešu

nebūtu palicis pāri, jo kas tad nu vienā vai otrā veidā nebija „sasmērējies”?)

„Bet pie mums, kas cīnījās otrā pusē, un kas daudz zākāti un jūsu apsūdzēti par tautas nodevējiem — ja nebūtu bijis mums sava sarkanā strēlnieku korpusa un komūnistu partijas, tad tautai patiešām būtu gājis plāni pēc vāciešu padzišanas. Jo kā tad citādi varētu krieviem pierādīt, ka visa latviešu tauta nav „fašistiska”?”

„Un Ati, vai ir kaut viens apsvērumš no nacionālā, militārā vai politiskā viedokļa, kas varētu attaisnot pakļaušanos vācu mobilizācijai 1943. gadā, kad svaru kausi nepārprotami nosvērās Krievijai par labu? Vai tā nebija lielākā ģeķība, tīša pašnāvība un veselas paaudzes izputināšana? (Bet gudrāka alternatīva, Imant, visaptverošs partizānu aparāts kā leišiem, tev arī nepatīktu, jo tas būtu dārgi maksājis Sarkanarmijai, kā tas maksāja Lietuvā? Atliek tad tikai trešā alternatīva, apsveikt otro okupantu?)”

„Bet ja mēs reiz runājam par latviešu savstarpējo iznīcināšanos, kāpēc bandīti šāva nost pašus latviešus, kas iecelti amatos, vai kuņģiem sākotnēji izdalīja zemi nacionālizācijas gaitā? Vai tad tie ļautiņi tie vainīgie? Viņus taču nošautu, ja viņi nepaklausītu direktīvām. Cik daudz tādu, Ati, nošāva paši latvieši? Var saprast, ja cīnās pret Sarkanarmijas vienībām un čekū, bet kur tur varonība likvidēt vienkāršus pilsoņus?” (Pareizi, piekrītu, bet jā-jautā, vai šeit patiesībā nav mēģinājums diskreditēt partizāņu kustību kā tādu?)

„Mēs arī neapgalvojam, ka esam bijuši bez kļūdām un vainām. Bet partija atzina tās — Staļina noziegumus, deportācijas un represijas, un ja mēs to varam, kāpēc trimdas vecā vadonība to pašu nevar? Sevišķi par izdarībām pret latviešu komūnistiem un vienā otrā citā lietā?”

Vakarā pret visu šo sīrupu man jācīnās pirms aizmieģu. Daudz ķieģeļu Imanta argumentācijas piramidā labi, bet pats pamats karājas gaisā. Partija nekad nav atzinusi un izlabojusi Staļina pamatnozieģumu pret trīs tautu neatkarību un suverēnitāti, kas tika izdarīts sadarbībā ar viņa

islaicīgo sabiedroto Hitleru, un kas bija cēlonis visiem vēlākiem mēsliem un abpusējām cilvēku nežēlībām. Bet Molotova—Ribentropa pakta slepenās klauzulas pat pieņemēt nevar, jo latviešu tauta taču taisīja revolūciju, lai liktenīgajā gadā „iestātos” Padomju Savienībā?

Imants gan atzīst zināmus manus iebildumus pret Staļina periodu, bet apgalvo, ka šodien esot citādi. Viņš atzīst, ka patreizējā iekārta tā labākā latviešu tautai, lai gan atzīstas, ka ir smagas finansiālas grūtības, pastāv drauds vitālītai — dzimstībai un vispār latviešu tauta par daudz izkauta. Bet vairāk par to neko. Runājot par Čehoslovākiju, viņš spēlē to pašu vijoli, ka tur izglāba sociālismu, un tā tālāk. Bet ja Rietumos met akmeņus pret Ulbrichtu, tad tas tāpēc, ka viņš ļoti populārs Austrumvācijā, kas nepatīk reakcionāriem spēkiem.

Pie bagātīgi klāta mielasta Rīgas viesnīcas ēdamzālē, kur mūsu sarunas noslēdzās, pastāstīju anekdotu par Dubčeku un Ulbrichtu Brežņeva vēderā. Dubčeks bijis milzīgi pārsteigts, kad tur sastapis arī Ulbrichtu. Bet biedrs Ulbrichts paskaidrojis, ka viņš ticis iekšā pa otro galu. Imants, protams, par to nesmejās.

Bet kas tad vainas tautai, kas dzīvo vislabākajā iekārtā? Lai arī nekādu prieku, ceļot komūnismu, neredz; un no kuņģenes tās apslēptās bailes? Vai sekas kaņam, „nelikumīgām represijām”, terroram, deportācijām, jeb vai vēl arvien čeka ar labi rutinētiem paņēmieniem aizkulisēs turpina gādāt par labākās iekārtas pastāvēšanu?

Bet kāpēc neprasiņu Imantam, ja latviešu komūnisti tik „forši”, kāpēc tad Tallinā un Kauņā ir daudz labāks gaisis nekā Rīgā? Vai tāpēc, ka viņi tur savus berklaviešus nav novākuši? Būtu bijis interesanti dzirdēt viņa paskaidrojumu.

PULKSTEN 0.40. Ir gan šī „strādnieku valsts” šausmīgi smalka. Vakarā mūsu sabiedrību izraidīja no „Vig Vam” restorāna, kas būvēts Amerikāņu indiāņu telts izskatā un atrodas pašā smilšainā jūrmalā. Mēs neesot bijuši pietiekami labi apģērbusies, tas ir, puīšiem trūka kaklasaišu. Izskatīga, bet nepieklājīga gaišmate, tā sauktā oficiente — latviete, parādīja durvis. Acīmredzot, kad iet peldties, jāņem līdz arī šlipsiti un žaketi, ja vēlas pēc tam kaut ko iedzert turpat jūrmalā. „Nav jau Amerika, ir Eiropa,” paskaidroja man augstāks partijas vīrs vēlāk, kad sūdzējos par šādu kultūras snobismu.

Bet mēs redzējām, ka iekšā „Vig Vamā” citi nemaz tik smalki nebija posušies. Pie viena galdiņa sēdēja sievietes gaŗās biksēs, kas bija aizliegts, un veči kreklos izmetušies. Interesanti, kas viņi bija.

Bet Rīga man ir ideāla pilsēta. Esmu klejojis un dzīvojis daudzās pasaules pilsētās un tomēr jāatzīstas, ka, vismaz pēc manas gaumes, otras tādas kā Rīga un tās Jūrmala pasaulē nav. Nav pārāk liela, nav pārāk maza, skaista — neskatoties uz nolaistību un pelēcību. Tik tiešām, ja aizvēr acis un nekustas kādu brītiņu, tad var izjust kā zem kājām zeme sašūpojas latviešu tautas vēstures griežos! Starp tiem dzirnakmeņiem izšķīlos arī es, bet kā puteklītis tūlīt tiku aizpūsts pasaules vējos.

Manas bērniņas un agrīnās jaunības atmiņas kavējas karstās Austrālijas vasarās, vilcienu un dzelzceļu darvainā smakā tveicošā saulē, degošās smiltīs zem basajām kājām, un pie vecu vecās vientuļās mājas ličuloču upītes malā. Pāris reizes ziemēļu zemes sniegu apklātā ziemā reiz iesmeldzējās šīs tālās atmiņas, kur viss man bija tik tuvs, pazīstams un drošs. Saprātu tad, kāpēc vecākā paaudze tā var sapņot un apjūsmot savu Latviju, jo tā viņai ir skats atpakaļ uz dzīves pirmo posmu. Es tālāk par dīpīšu nometnēm Vācijā neatceros.

Un tomēr, Rīga man nav tikai Rīga, Latvijas galvaspilsēta. Rīga ir manas tautas lielākā pilsēta, un tajā patiešām pastāvīgi dzīvo liela daļa no tās tautas, ko sauc par latviešu tautu. Ko man tas nozīmē, vai pareizāk sakot, ko

man tas sāk nozīmēt? Ļoti gribētu palikt, uzturēties kādu laiku, strādājot vienalga kādu darbu, lai iepazītos ar latviešu zemi, pilsētu, tautu.

Bet to darīt te nav brīv. „Pie mums ir citādi...” Šī Padomju Latvijas realitāte ir kā akmens siena, pret ko velti cīnīties. Oficiālais iemesls aizliegumam ir tas, ka cilvēkam, kas izaudzis citā sociālā sistēmā, būtu grūti piemēroties Padomju Latvijas sociālistiskai iekārtai. Bez tam tas nozīmētu atņemt dzīvokli kādam šejienes tautietim, kas to vairāk pelnījis. Varbūt reti sevišķos gadījumos var būt izņēmumi, ja ieceļotājam sevišķas zināšanas, kas šeit vajadzīgas. Ko teiktu gudrinieki Apvienotajās Nācijās par šādu diskrimināciju pret pašas zemes pamattautības varbūtējiem ieceļotājiem, kad, tajā pašā laikā, valsts politika veicina ieceļošanu no Krievijas un citām padomju republikām? (Tie, protams, dzīvokļus tautiešiem šeit neatņem...)

Ja, tā tad, Komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs būtībā nav ieinteresēta par mani kā par latvieti, kāpēc tā interesējas par mani?

PULKSTEN 11. Kluss visapkārt. Sēžu savā istabā, un gudroju par Kultūras komiteju. Neviļus pasmaidu, jo to viņi droši vien dara par mani. Varbūt pat „Stūra mājas” valsts drošības komitejas katakombās. Apspiež, izvērtē dienas programmu, manas sarunas, un apsver varbūt rītdienas programmu.

Kultūra jau šeit tikai politika citā formā. Tas jau faktiski visur tā, izņemot, ka šeit to lietu ņem nāvīgi nopietni, un valsts to nosaka un dirigē. Tā mēs katrs savā kaktā sēžam un punktierējam, kamēr Rīga tumsā snauz. Interesanti, kādā valodā viņi „Stūra mājā” apspriežas?

Man kļūst apmēram skaidrs, kas tā Kultūras komiteja ir, kāpēc tā pastāv, un kas ir tās galvenais uzdevums. Beigu beigās, tā jau ir tikai nodaļa lielajai Kultūras komitejai, ko vada Žanis Zakenfelds, un kas kārtu kultūras sakarus ar brālīgajām republikām un ārzemēm. Un tā arī savukārt ir tikai sīka daļiņa no pašas lielākās Kultūras sakaru komitejas Maskavā, kas vada un nosaka kultūras sakarus starp brālīgajām republikām un ārzemēm. Jāsaka, ka vismaz no organizatoriskā viedokļa raugoties, šāda tautu kultūras sakaru uzbūve ir interesanta.

Bet šonakt nevaru nekā dabūt kārtību galvā. Viss griežas, kā cementa jaucamā mašīnā. Jāpūlas, lai iztēlē varētu iedomāties, kā, skatoties caur šo pašu logu, dzīve Rīgā izskatījās neatkarības laikā. Galu galā, tas taču bija tikai mirklis latviešu tautas garajā vēsturē, kad, pēc vairākiem gadsimtiem, latvieši bija atkal kungi paši savā zemē. Un tas acumirklis sen izbījis laikmeta plūsmā.

Afrikas tautām baltie kungi sēdēja uz kakliem tikai 200—300 gadus, pirms tos padzina. Bet tur, kur viņi vēl ir, pasaule simpatizē un atbalsta apspiestos, kamēr brīvības kustības lēnām gūst virsroku. Bet latviešu tautas garā apspiestības nakts veļas man virsū pa atvērto logu. Aiz statujas, kas vientuļa stāv paceltām rokām pret melnām debesīm, griezīgās krāsās neona reklāma izķērc — PSKP SLAVA!

PULKSTEN 1.15. Izrādās, ka Maskava tik droša nemaz nejutās savā jaunajā kursā pret Ameriku. Tā baidās, ka saprašānās ir tikai virspusīga, tikai augstākā līmenī abu valdību attiecībās. Esot „trakas” aprindas ASV, kas varētu grozīt vai citādi kaitēt savas valdības saprašānās politikai iepretim Padomju Savienībai.

Es pieņemu, ka „trakās” aprindas ir visas tās, kas izrāda kaut mazāko kritiku pret PSRS. Latvieši Amerikā ir viena grupa, kas ļoti negatīvi noskaņoti pret PSRS valdību, un tā tad „reakcionāra” un „revanšistiska”. Viņas kaitīgums varētu būt tas, ka tā varētu ietekmēt plašākas stiprākas „trakas” amerikāņu aprindas, kam iespējas grozīt ASV valdības draudzību pret Padomju Savienību.

Ja latvieši būtu izolēti kā vienīgā kritiskā grupa, tā nebūtu mūsu tautas pašreizējiem likteņnoteicējiem interesanta, jo latviešu skaits pārāk mazs. Bet tā nav vienīgā, un kopā ar citām tā tad kaitē PSRS interesēm Amerikā. Šādā plašākā sakarībā latviešus, kā pretpadomju aģitācijas grupu, ir jāapstrādā. Maksimālais mērķis, protams, būtu ievirzīt viņus pretējā gultnē, tas ir, pro-padomju kursā, kas aģitē par draudzību ar PSRS Maskavas izpratnē. Minimālais mērķis, vismaz neitralizētu grupas politisko darbību. Un te lietas labā laikam Kultūras komitejai arī savs darbiņš.

Tas jau īstenībā pilnīgi likumsakarīgi, jo visdabiskākais veids, kā Maskava varētu iespaidot savu pakļauto tautu pārstāvju grupas Amerikā, jau būtu caur tautiskiem, kā teikt, organiskiem sakariem. Līdzeklis — kultūra zem miera un draudzības lozungiem. Man kā progresīvam jaunietim tad pienāktos strādāt abu lielvalstu un lieltautu draudzības labad. Dumji jau viņi tur Maskavā savā politikā nav. Saki ko gribi, bet viņiem politika ir māksla, ko viņi piekropj nepārtraukti pēc izstrādāta plāna ārzemju sakaros. Tādu tipu, kas pārtrauc uz kādu laiku ienesīgu džobiņu kādā ziepju lielkoncerna vadībā, lai paplūktu laurus valsts dienestā (un pagādāt par uzņēmuma interesēm plašākās sakarībās) jau viņiem nav.

Runa visu laiku ir tikai par Ameriku. Dabīgi, ka tā

Maskavai ir pirmā vietā, un es jau braukšu uz turieni atpakaļ no Zviedrijas. Bet kāpēc neviena vārda par Zviedriju? Vai tā nemaz neskaitās? Cik ļoti viņiem šeit svarīga Amerikas draudzība! Kāpēc?

Blakus draudzībai lielvalstu starpā, Kultūras komiteja attaisno savu pastāvēšanu ar vēl diviem argumentiem. Proti, Rīgai nav vienaldzīgs 8—10 procentu latviešu tautas daļas liktenis ārzemēs, kas varētu nozīmēt, ka viņi nedrīkst zust latviešu tautai. Otrs, nepatīk, ka par Padomju Savienību tautieši ārzemēs tā melo. Nu, skaidrs, meli vienmēr apkaņojami, ja tie ir patiešām meli. Bet kā ir ar tiem apmēram 8 procentiem latviešu, kas dzīvo izkaisīti visā plašajā Dzimtenē, ārpus mazās dzimtenes robežām, ja to vispār par robežu var saukt? Kāpēc par viņiem nerūpējas? Tāpēc, ka viņi nemelo par Padomju Savienību?

Un vispār, vai nebūtu pats pēdējais laiks sākt tiešām rūpēties par pašas pamattautas nākotnes izredzēm Latvijā?

Bet kāpēc „emigrācija” nevarētu savukārt kustināt kultūras sakarus ar tautiešiem dzimtenē? Tādi taču ir vajadzīgi! Varētu pat nodibināt tādu īpašu komiteju, kas nodarbotos tikai ar kultūras sakariem. Būtu tad divas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem — ārzemēs un dzimtenē, kas varētu organizatoriskā veidā sadarboties kultūras sakaru veicināšanai starp plašākām latviešu tautas aprindām, atstājot politiku pilnīgi pie malas. Tas būtu galvenais noteikums.²

Jocīgi, ka trimda nav pēc visiem šiem ilgajiem gadiem nekā oriģinālāka izgudrojusi, kā rutinēto reaģēšanas politiku katrai Maskavas iniciatīvai. Vai tas tiešām tā, ka labākās galvas sen aizgājušas bojā abās okupācijās? Trimdas vēziņi bijuši tie paši vienā un tai pašā kultūrē.³

Bet ja mēs tik nāvīgi labi, pareizi un brīvi, kāpēc tad konkrēti nemēģināt uzņemt iniciatīvu un darīt spiedienu par brīviem kultūras sakariem? No tiem var baidīties tikai tie, kas tos nevēlas. Diemžēl, mūsu pusē tādu arī

netrūkst. Allaž rāda ar izstieptu pirkstu uz bomi komūnistu režīma acī, bet pagali no savējās neņems ārā.

Taču tad būtu kaut kas darāms, ko likt priekšā pasaules demokratiskai sabiedriskai domai — oficiāli kultūras sakari var notikt svešu tautu starpā, kas dzīvo atšķirīgās politiskās un ideoloģiskās sistēmās, un kas kritizē viena otru bez apstājas, bet pašas tautas šķirtām daļām tas nav atļauts politisku un ideoloģisku iemeslu dēļ.

Vispār, kultūras sakari valsts ietvaros starptautiskajā laukā starp komūnistu un reakcionāru režīmiem notiek, kā viņi šeit to tik smuki formulē, uz „abpusīga izdevīguma pamata”. Trimda, diemžēl, nav politiski tik stipra un nozīmīga, lai pamudinātu Maskavu atļaut Rīgai apmainīties uz šī pamata ar ārzemēs dzīvojošo latviešu kultūras vērtībām.

Manu, ka istaba kļūst lēnām gaišāka. Paceļu galvu — ārā jau svīst gaisma. Jauna diena aust. Varen esmu punktierējis. Būs jānolauž dažas stundas miegā, jo drīz atkal sāksies stundas Padomju Latvijas realitātē.

PULKSTEN 2.00 Biedrs Lešinskis ir cilvēks, kas prot pārliecinoši stāstīt par padomju valdības atgriešanos Latvijā kara beigās. Līdzīgi Brūno Sauliša variantam romānā Ošu gatve. Bija jau visādi, par un pret, bet lielākā tautas daļa gribēja redzēt — kas būs? „Vismaz sliktāk kā zem vāciešiem jau nevarētu būt.” Neapšaubāmi, dažas aprindas pamatīgi spaidīja gan Lielvācijas okupācija, gan tā sauktā latviešu pašpārvalde. Pie tām, laikam, piederēja Imants, un tāpēc ar īstu pārliecību apsveica padomju varas atgriešanos. Bet bija arī pagrīde pret vāciešiem, kas neapsveica ar pārliecību padomju varas atkal nodibināšanu.

Un šajā visā putrā ir tā tieksme uz pašnāvīgo savstarpējo izrēķināšanos un atriebību. Latvietis klapē nost latvieti, tāpēc ka viņš „provācisks”, jeb tāpēc, ka viņš „prokrievisks”. Un kāpēc viņš tāds? Tāpēc ka ideoloģija stāv pāri visam, un rēķini vienmēr nokārtojami. Tāpēc jāizvēlas svešo sabiedrotību, palīdzību.

Bet kur paliek tie pa vidu — tie prolatviskie? Viņi dabūn no abām pusēm. Bet aiz viņiem nestāv neviens sabiedrotais.

Es droši vien pārspilēju, jo tos laikus nepiedzīvoju. Zinu arī, ka latvietis latvietim izpalīdzēja grūtās situācijās par spīti asām ideoloģiju pretešķībām, riskējot ar savu dzīvību. Bet mēs nevaram atļauties to, ko lielās tautas var. Mūsu ir par maz. Mūsu īpašajiem apstākļiem vajadzētu taču noteikt, ka esam visi pirmā kārtā prolatviski, un viss pārējais nāk pēc tam. Tāpēc, runājot par otro pasaules karu, to nevajag sajaukt ar vācu vai krievu nacionālismu, vienalga kādos tērpos tie ģērbti.

Trimdas oficiālā ideoloģija noklusējusi, cik īstenībā bija to, kas cīnījās otrā pusē. Ilgu laiku varēja pat pilnīgi noliegt, ka tādi bijuši. Sarkanās latviešu divīzijās krievi vien cīnījušies. Bet es satiku bijušo virsnieku, kas cīnījās divīzijā, kuŗa aizsprostoja vāciešiem ceļu Maskavas pievārtē. Visi pašu latviešu zēni, kas, tāpat kā viņš, paņēma vagu, jo citas izejas nebija. Vairāk vai mazāk brīvprātīgi bija kaut kā „sasmērējušies” ar pirmo padomju gada

iekārtu. Ko tad velns viņi zināja par Staļina sociālismu? Tātad, kad redzēja, kā tā funkcionē pašā Savienībā, bija gatavi līst četrpārus atpakaļ uz Latviju un nobučot Ulmanim lielo ikšķi.

Bet vācieši visus pārbēdzējus šava nost, kamēr puikas sakrāva tādus vācu liķu kalnus, ka vērmachts aši pārdomāja, un piedāvāja latviešu pārbēdzējiem mieru Latvijā. Viņš ar savējiem 40 padotiem tad pārgāja fronti, un kaŗa beigās nonāca ar veselu ādu Zviedrijā. Bet kas ar tiem, kas palika pie Maskavas elles uguni? Kad vācieši bija atsisti, tie, kas vēl bija dzīvi, saņēma sarkano goda karogu, visādus klunkurus un medaļas, un speciālu nosaukumu divīzijai. Taču tie daikti nedzemdē jaunus latviešu bērņus, un latviešu kaŗavīri atkal tika samalti svešas komandas varā.

Varbūt daudzi no šiem bijušajiem strēlniekiem, kas izķepurojās dzīvi cauri visam kaŗam, tagad savu cīņu rūgti nožēlo, bet vai trimdas pusē ir arī tādi, kas nožēlo savu sišanos zilganpelēkos šineļos? Un kā ir ar tiem latviešiem, kas puikas palīdzēja mobilizēt un viņus mānīja? Bet zēni dziedāja dūšīgi: „Mēs sitīsim tos utainos, pēc tam tos zilipelēkos...” Kā viņi paši netika sasisti!

Tā manas domas riņķoja galvā, kad turpināju sarunas ar priekšsēdētāju Lešinski Siguldas apkārtņē pie skaistās Gaujas. Mēs notiesājām divas pudeles vīna. Katrs pa pudelei. Tas faktiski atraisa mēles sāpīgo jautājumu apcerei. Es pa lielākajai daļai mācos viņam virsū par latviešu tautas nākotnes izredzēm, uz ko Imants reiz izmeta, lai tad mēs sūtām jauniešu brigādi uz Latviju, lai propagandētu dzimstības kāpinājumu šejienes latviešiem. Ko viņš gribēja pateikt? Ka latviešiem pašiem vienalga, jeb vai viņi nav gatavi materiāli upurēties divu vai trīs bērņu labā? Vai tā ir pašu latviešu vaina, ka tauta iznīkst? Taču cilvēks nekad nav izolējams no sociālās iekārtas, kuŗā viņš dzīvo. Tai arī sava vaina te būs. Taču kāpēc lietuvieši vairojas? Tāpēc, ka viņu vairums dzīvo uz laukiem un tāpēc, ka ir katolī?

Vakarā biedrene Jāna mani aizved uz Doma baznīcas koncertu. Pa ceļam viņa mani daudz izjautā par Eiropas Latviešu Jaunatnes Apvienību, galvenokārt par tās statūtiem. Viņa vairākkārt minēja prasību par Latvijas atbrīvošanu, tas neesot labi. Es kārtīgi apdomāju atbildes, jo redzu, ka biedriem šeit sistēma manis apstrādāšanai. Katram savs uzdevums. Manās atbildēs viņa uzmanīgi klausās. Gandrīz jāatzīst, ka tādu interesi un uzmanību neviens man agrāk nav izrādījis.

Beigās viņa man prasa neizbēgamo — kāda ir mana stāja attiecībā uz atbrīvošanas prasību. Es, protams, stāvu nelokāmi par tautu pašnoteikšanas tiesībām, un esmu Latvijā pārbaudīt, vai tādas šeit ir. Pret to jau nu nevarētu iebilst, ko?

Es teikšu tagad vienu lietu, Kā Imants Lešinskis, tā Arte Jāne atstāj tādu labu simpātisku un cilvēcisku iespaidu. Šitie laikam ir tie slavenie slīpētie „funkcionāri”, no kā mūs jauniešus tik bieži un dedzīgi brīdina. Tiešām, viņi ir profesionāli sava amata pratēji. Tikai žēl, ka mūsu „funkcionāri” nav tikpat slīpēti un gudri. Lielākoties — amatieŗi, lai neteiktu vairāk.

Ir tā, ja trimdas audzināto caurmēra jaunieŗi, kas ir politiski neapzinīgs, ņemtu Imants priekšā individuāli, tam klātos diezgan grūti. Šeit jau tieši spēlē uz trimdas potētām latviskām jūtām, un klāt vēl nāk tas, ko daudzi trimdā pagalam nemāk — bezkaislīga, uz loģiskiem pamatiem uzbūvēta politiska argumentācijas metode.

Trimdā jauniešu audzināšanā diezgan lieli robi vispusīgā politiskā izglītībā. Daudz vāju punktu, ko vecākās paaudzes autoritāristi — „funkcionāri” izvairījušies skart, vai tīši slēpuši, vai arī vispār nav bijuši kompetenti izskaidrot. Tiem jauniešiem, kas vēlas tikt galā ar padomju PR tehniku intelektuālā plāksnē, jāsmēļas gudrības ārpus oficiālās trimdas audzināšanas un jāizglītojas audzināšanas pasākumos, kur viņiem pašiem galvenā noteikšana.

Bet funkcionāri šeit arī labie! Tie sargā savu jaunatni

no manis kā paša velna! Šitādu paternālismu esmu sastāpis agrāk tikai grāmatās par totalitārismu.

Man jāatzīstas, Arte Jāne atstāj tādu iespaidu, ka viņa patiešām pārlicināta par savu komunistisko ticību. Grūti to aptvert, bet tā nu ir, — vēl viens īsts komūnists. Taču tāds pats kā visi citi cilvēki. Pie tam vēl sirsnīga un laipna meitene. Strādā čakli. Vai tāds cilvēks var būt slikts? Bez tam, katram savu maizi jāpelna. Bet varu manīt, viņa mazliet nervozē, ka tikai ar mani viss tiek kārtots pareizi, viņai partijas uzdevums godam jāizpilda.

Tā nu ir, divi latviešu jaunieši, bet pilnīgi politiskās pārlicības pretpolos. Bet ir vēl viena būtiska atšķirība mūsu politiskajās nostājās. Es nenoliedzu viņas un Lešinska tiesības būt komunistiem un pulcēties savā komunistiskajā partijā. Bet viņi manas politiskās tiesības un vispār eksistenci kā tādu noliedz. Šeit ir tikai divas izvēles — vai nu būt komunistam vai „bezpartējiskam”, kas savukārt nozīmē, ka esi pilnīgi pakļauts vienai vienīgai partijai.

Bet ko līdz strīdēties ar viņiem par šādu slēgtu, totalitārisku pārlicību? Imants saka, ka latviešu tautai nemaz citas alternatīvas nav, kā tā, kurā viņa atrodas. Un tas ir fakts. Pagātne nosaka mūsdienas, un tā tas vienkārši ir. Bet kāpēc Maskava nevarēja izvēlēties Latvijai Somijas alternatīvu? Vai arī Polijas Tautas republikas alternatīvu? Kāpēc „tautas revolūcija” Polijā nepieprasīja pievienošanos Padomju Savienībai, kā to darīja Baltijas valstis? Varēja pat atstāt alternatīvas izvēli pašai tautai. Bet es atvainojos. Acumirkli aizmirsu, ka man buržuāziskas ideoloģijas indoktrinēta apziņa. Partija ir nemaldīga, un mana tauta pieder pie progresīvās cilvēces, kas ceļ sev jaunu pasauli. Atliek tikai faktus akceptēt, pateikties, priecāties un kalpot.

Imants man lika saprast, ka viņi — partijas cilvēki, darot lielu pakalpojumu latviešu tautai. Viņi garantē Maskavai, ka latviešu tauta ir politiski droša, citādi viņai slikti ietu. Maskavai nav pārkrievšanas politikas, bet

tikai naidīgu elementu iznīcināšanas politika, un bažas par to uzpeldēšanu atkal no jauna.

Ko tad mēs īsti domājam, krieviem bija pāniskas bailes no vāciešiem, jo tie notīrīja visu ceļu līdz Maskavai. Ko tad citu var sagaidīt? Baltkrievijā ir vietas, kur esot neērti pieminēt latviešu vārdu — policijas bataljonu dēļ. Tiesa. Bet brutālitate dzemdē brutālītāti. Kas visu iesāka?

Imants šajā argumentācijā neievēro vēstures faktus. Mazā neatkarīgā Latvija nekad neapdraudēja milzīgo Krieviju. Tas nu reiz ir tāds fakts, ko pat pasaules lielākie zābaki neapstrīdēs. Un fakts ir arī tas, ka Latvija atļāva krievu militāriem spēkiem izvietoties lielās bāzēs savā teritorijā, kas bija pārsteidzošs politisks precedents neitrālai valstij. Tādu lietu, piemēram, Zviedrija nekad nepieļautu. Un ne jau Maskavai „naidīgu elementu” dēļ Latvija tika iekampta brālīgajā saimē, bet gan sazvērestībā ar draudzīgiem elementiem Trešajā Reichā, ar Hitleru un Ribentropu. Latvijas valdība nedz tauta netika konsultēta. Tāpēc ir tikai likumsakarīgi, ka pēc Staļina terora izbaudīšanas, viens otrs latvietis pārcentās atriebībā par saviem aizvestajiem vai nomocītajiem tuviniekiem.

Turklāt Latvijas nacionālā armija būtu daudz labāk aizstāvējusi Latviju pret vācu armijām ceļā uz Krieviju, jo tai stāvēja latviešu tauta aiz muguras. Staļina izvarotā Sarkanarmija jau pārāk spoži neizcēlās.

Līdz ar to Krievija būtu varējusi justies labu tiesu drošāka, jo latvieši būtu turpinājuši tautas partizāņu karu pret Vērmachtu. Ka notikās otrādi, par to var tikai pateikties tai pašai nemaldīgajai partijai. Bet to tā nekad neatzīs, kamēr tai imperiālistiskas intereses Baltijā.

Nē, „naidīgie elementi” meklējami citur. Zirgs velk ratus, ne otrādi.

Braucot uz Turaidas pili Gaujas krastā, kaut kas trāpīja sirdi. Vai tas bija tāpēc, ka pēkšņi izjutu, kas ir mūsu zeme? Vai skaistās dabas iespaids? Vienalga. Esmu izturējis pirmo šoku, un nesalūzu. Nepaņēmu vāgu atpa-

kaļ uz drošību un siltumu. Bet vai tagad būšu „sabožāts”? Citur ir nesalīdzināmi labāk un cilvēciskāk, kaut arī ar saviem trūkumiem un netaisnību — taču tomēr brīvība. Bet šeit — šeit man ir dzimtene. Ko es iesāksu atpakaļ „mājās”? Sēdēšu vakaros uz balkona un baudīšu aukstu glāzi alus pēc dienišķā darbiņa? Skriešu līdz visās demonstrācijās, kamēr šeit vispār demonstrācijas nevar notikt? Kāda tur jēga? Bet šeit, šādos apstākļos dzīvot arī nevarētu, kaut atļautu. Bet par to man vēl ir stipri dalītas jūtas. Ko darīt?

Pēc koncerta vēl ap pusnakts laiku pastaigājos pa kanāļa un Vērmanes parka apstādījumiem. Nakts bija silta un patīkama vasaras nakts, un viesnīca mani nemaz nevilināja. Bet kāpēc tie trīs latviešu puikas, tādi uz daudzoņu pusi, uzrunāja mani krieviski, vaicājot smēķim uguni? Savā starpā sarunājās latviski. Viens aizrādīja otram, lai „netaisot ziepes”.

Es jau izskatījos pēc ārzemnieka, jo man mugurā vēl bija Kārnebī Strīta uzvalks, ko uzvilku ejot uz koncertu. Bet vai tas tā pieņemts šeit, ka ārzemniekus uzrunā automātiski lielās valsts valodā? Bet republikas valodīņa tikai iedzimto savstarpējām sazināšanās vajadzībām? Kā saka, „ķēķa valoda”? Un kas ir novedis pie tā? Kāpēc puikas vispār iedomājās, ka ārzemnieki prātīs krieviski? Šī nebija pirmā reize, kad latvieši mani uzrunāja krieviski.

Bet esmu tagad pietiekami dzirdējis latviešu valodu, lai gūtu pārlicību, ka šeit patiešām dzīvo iedzimto minoritāte. Tā ir vēl pietiekami liela, lai to varētu izjust kā Rīgas pastāvīgu sastāvdaļu. Pirms koncerta, kad klaiņoju pa Komjaunatnes krastmalu, dzirdēju daudz latviešu valodas sakarā ar kādu nelaiemes gadījumu. Asinis, spoži sarkanas, lēni tecēja tievā svītrā pa ielu. Pagāja turpat vai pusstunda, pirms ātrās palīdzības mašīna atkratījās. Nelaimi cietušais mopedists neizskatījās labi. Viņš gulēja nekustīgs.

Ko tauta īsti domā, piemēram, parastais darba cilvēks? Redzēju šonakt trīs strādniekus, kas ātrā solī steidzās cauri parkam, sirdīgi lamādamies par kaut ko. Viņiem

bija ap 40 un baigie tēviņi — dūres kā veseri. Ar tādiem negribētu nonākt domstarpībās. Bet vai viņu „avangards” zina, ko viņi īsti domā? Varbūt tiešām nezina, jo kā tad lai zinātu? Vai atkal zina pārāk labi?

Guļu gultā viesnīcā un nepatīkā pārdomāju vienu pamācību, ko vakar dabūju. Mēs tur Rietumos tiekam audzināti kā kādā inkubātorā. To siltumu nevar ar zināšanām no grāmatām vien nomazgāt. Vajag vienu otru belzienu, pirms saprot, ka siltumnīcas parašas, mentālitate un uzvešanās atstājamas pie robežas, iebraucot Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā.

Oficiālo aprindu cilvēki šeit ir konservatīvi līdz kaulam, un lieli formālisti. Viņu uztverē padomju iestādes baigi nopietna lieta, jokus nevar taisīt, kā to var Rietumos par turienes pārvaldes aparātu. Vienmēr stingri jāiegūmē, kas sēž sabiedrībā pie galda. Labi vēl, ka vēlāk apjēdzos, ka izgāzu kolosālu podu.

Man no rīta piezvanīja Žanis Zakenfelds, lielās Kultūras komitejas priekšsēdētājs. Viņš būtu pagodināts mani satikt. Protams. Viņa kabinetā Gorkija ielā 11a, otrā galā no Imanta telpām. Es lāga nesaprotu, kāpēc šai Kultūras komitejai būtu kāda darīšana ar mani. Tās kultūras sakari jau neattiecas uz mani. Lāga negribēju iet, bet jāiet jau vien bija.

Nelaieme tā, ka pārpratu norunāto laiku. Kvernēju Viļa Lāča bibliotēkā pie dažām Piektā gada grāmatām, pirms apjēdzu, ka satikšanās stunda jau labu laiku pagājusi. Kad ierados aizelsies, Zakenfelda kungs centās būt laipns un apgalvoja, ka tas nekas, ka esmu nokavējies. Viņam laikam ļoti neparasti, ka uz kādu mazāku cilvēciņu jāgaida. Tāpēc sarunas gaisotne no paša sākuma bija saspīlēta, jo nezināju arī, ap ko visa lieta grozās. Nez kāpēc Žanis Grīva, Miera komitejas priekšsēdis, nejauši uzpeldēja, lai iepazītos, un tad tik pat ātri arī pagaisa.

Ievads sarunām bija diezgan nesakarīgs, parastā priekšspēle galvenam tematam. Strīdējāmie par jauno kreiso uzskatiem Rietumos — par kolektīvo dzīvi, lielģimeņiem un visu to pārējo. Interesanti bija tomēr dzirdēt, kā

Žanis Žanovics apstrīdēja šādas parādības, lietojot tipiskos Rietumu pilsoniskos argumentus. Laikam reakcija uzspiestajai kolektīvajai dzīvei šeit, lai gan viņš pats izsities uz augšu, dzīvo jaunajos rajonos, un par dzīvi kommunālos dzīvokļos vairs nav jābēdā. Vispār jāatzīstas, ka pēc izskata un spīdīgā uzvalka (rietumnieciski pelēks, ne tumši zils) viņš man atgādināja slīpētu amerikāņu rikļu rāvēju lielveikalnieku. Man pret tādiem tipiēm sen iebūvēta automātiska piesardzība.

Gaidīju, kad Zakenfelda kungs sāks runāt par lietu. Drīz mani, ka saruna tiek stūrēta mērķtiecīgā virzienā. Nojautu, ka kautkur lamatas izliktas, asinis sāka bungot ātrāk galvā, kad tuvojāties lielajam brīdim. Kultūras šefs ievaicājās, vai es pazīstot Uldi Ģērmani. Un tad laiks apstājās istabā.

Laimīgā kārtā Uldis mani bija brīdinājis par šādas kverkšķināšanas varbūtību, jo Rīgas biedri stipri par viņu uztraucas, un iedomāsies vistrakākās lietas, ja es atzīšos, ka viņu pazīstu, kaut vai tikai kopīgas profesijas dēļ. Rīgā jau visādus „pirkstus” saredz visos iespējamajos kaktos. Šī manija tur kļuvusi pilnīgi slimīga, tāpēc nevajag neko teikt, kas biedrišus lieki biedinātu.

Šis padoms man labi noderēja šajā lipīgā brīdī, kad gaiss bija biezs kā pirtī. Turpinājām mierīgi purpināt par šo un par to, par Ziliem stikliem un zaļiem lediem, uz priekšu un atpakaļ. Zakenfelda kungs visu laiku manevrēja dialogu kā kaķis ap karstu putru, taču pieskarties tai tomēr trūka dūšas. Bet kāpēc tad nevaicāja, vai tad „nepazīstot” arī pašu Brūno Kalniņu un kā ir ar Latvijas Sociāldemokrātisko Strādnieku Partiju Zviedrijā? Vai tad tie vārdi pārāk grūti izsakāmi? Šaubos. Šacha gājieni jau ir visādi.

Izejot no Komitejas nama atkal gaišā dienā, jutos it kā visi „Moskviči” un „Volgas” man pārbrauktu pāri. Gabaliņi vien palika mētādamiel ielas malā. Ko viss tas nozīmēja? Kāpēc? Un kas tagad būs? Kas ir Žanis Zakenfelds? Un tad jājautā, kas ir Imants Lešinskis? Viņus

vismaz redzu, bet kā izskatās tie, kurus es neredzu? Un ko tad nozīmēja šis starpgadījums?

Stāvēju Ļeņina ielas malā. Pa kreisi Brīvības pieminekļis. Pāri ielai priekšā pazīstamais avižu kiosks. Neļāgas dūšas apņemts, pārsteidzos pāri ielai, bet pie pulksteņa kāds iereibis vīriņš piedancoja man klāt. Viņam interesējot manas īpatnējās acenes. (Tādas apaļas, ar tiem zelta rāmišiem.) Vai nevarot caur tām palūrēt? Dikti interesanti, ka tāds pilns vecītis varēja tik veikli nocelt man brilles un sev uzkārt uz deguna! Nu lai! Lai papriecājas kādu brītiņu.

„Bet tagad, čomiņ, pietiek. Dod vien lūdzams atpakaļ.” Nedod! Un cauri. Lokās apkārt kā līdaka un ālējas par jauno pasaules izskatu. Zeme sāk man zem kājām grimt.

„Klausies, vecīt, es no ārzemēm. Nevēlos taisīt nekādas ziepes ar tevi Rīgā. Dod ar labu atpakaļ.”

„Ak kungs no ārzemēm ieradies! Nu lūdzu, kungs!”

Ar plašu žestu žūpa padeva ceļu un žēlojās, ka „kungam” jau ceļu neaizsprostošot. Un tikai turpina dancot apkārt. Ko tagad? Lai uzlieku kroni visam un saucu palīgā miliciju? Tie šā vai tā, kā pēc burvja mājiena, izplēnējuši zilā gaisā. Bet gažāmgažēji nekā neredz. Trakais karuselis griežas arvien straujāk.

Iedomājos, ja nu šī ir provokācija, tad foto objektīvi urbjas mums virsū no visām pusēm, un par padomju cilvēka aizkaršanu varētu dabūt izmainīt Rīgas viesnīcas cienijamo istabēli pret interesantākām telpām. Kas tad mani aizstāvēs? Kāds variants komitejai Andželas Dēvisas atbrīvošanai? Miļo mušiņ’, zinu tagad, kā tu jūties, kad iekritusi pienā! Milicija, drošības policija, tiesa, tiesnesis, advokāts, valdība, partija — viss zem vienas ķepas. Baigi progresīvi — tālu priekšā atpakaļpalikušajam „kapitālistiskām” rietumdemokratiju sistēmām cilvēku kontrolēšanai...

Es izdarīju ātru numuru. Varēju bez blenžamiem kaut cik iztikt, bet šitā cūkāties arī nevarēja. Ar vienu roku sagrābu deļotāju aiz pleca, bet ar otro žigli nocēlu acenes.

Vīrs vēlajos trīsdesmitajos gados pēkšņi pārvērtās par slapju maisu. Nekādas pretestības! Viņš turpināja savu ceļu, it kā nekas nebūtu noticis. Mierīgi — taisnā līnijā.

Var jau būt, ka viņš bija pilnā. Alkohols uz smadzenēm visādi iedarbojas.

PULKSTEN 17.50. „Es neticu, es neticu, es neticu...” viņš atkārtoja rokas plātīdams, un turpināja soļot apkārt mazā aplī Rīgas centrālās stacijas lielajā zālē. Pārējie stāvēja nosvērti, taču ar neticīgu skatu raudzīdamies uz mani. Pagāja savs laiciņš, kamēr pārlicināju Rīgas pašpuikas, ka uz Ogrī nevaru līdzī braukt, jo esmu „āriņš”. Veselu dienu biju noblandījies ar viņiem, bet kad sabiedrība vakarā nolēma ballēties Ogrē, tad bija jāatzīstas, jo citādi nevarēju izskaidrot, kāpēc es pēkšņi nevaru braukt uz Ogrī. Daži jau zināja par mani, bet viņi nekā nebija teikuši citiem.

Te nu es esmu. Uzaudzis un dzīvojis visu mūžu ārpus Latvijas, bet sadzīvoju ar puīšiem un meitenēm, kas visu mūžu Latvijā dzīvojuši, bez mazākiem sazināšanās traucējumiem. Mūsu valoda un žargons ne par matu neatšķīrās, un tieši tas viņus visvairāk pārsteidza. Šamiem jau viens otrs izteiciens pienācis klāt, taču tā pati valoda vien ir, ko lielā mērā iemācījos no kanakiem un veciem, kas bija desmit gadus vecāki par mani.

Es mājās vienmēr runāju latviski, bet tā bija diezgan formāla un pareiza valoda, ne žargons. Kādu laiku jaunie rīdzinieki skatījās uz mani, it kā es nāktu no aizsaules. Tīri dīvaina sajūta. Iespaids tāds, ka viņi domājuši, mēs trimdā galīgi pazuduši gaļas podos Rietumos un vairs nerunājam latviski. Tas interesanti.

Bet laba mūsu valoda pozitīvi ietekmē šejienes latviešus. Pirmajā dienā, kad reģistrējos hotelī, pieņēma man to arī pateica. Manā valodā neesot nekādu svešu intonāciju vai akcentu. Toties, jaunajam cilvēkam man blakus — tam gan bija tāda vācu valodas ietekme citādi perfekta latviešu valodai. Tas manam pavadonim gluži nepatika, jo viņš bija ilgi skolojies Minsteres ģimnazijā, bet man atkal ļoti patika, jo es savukārt ne tikai nebiju gājis „Gaismas pili”, es vispār nebiju spēris kāju nevienā sestdienas nedz svētdienas skoliņā. Biju pat latviešu valodas analfabēts līdz 16 gadu vecumam.

Lai nu kā, bet mēs abi divi valodas ziņā atšķirāmie no citiem latviešu jauniešiem, kas te dzīvoja viesnīcā. Kundze

patīkami pārsteigta. Un tā neviens vien vietējais līdzīgi reaģējis uz šo parādību.

Jākonstatē tomēr, ka caurmēra jaunieši diezgan uzmanās, vai pat izvairās iepazīties ar svešu jauniešu no ārzemēm, ko satiek gadījuma apstākļos. Šeit tāds spilgtāks piemērs. Reiz kopā ar citu „āriņu” nosēdāmies pie galda kādā kafejnīcā. Pārītis, kas sēdēja mums pretim, sāka pamazām atskārst, ka pie viņu galda apsēdušies gan tautieši, bet no ārzemēm. Efekts bija gandrīz vai elektrisks. Kamēr ar kumpeli nelikāmies ne zinīs un turpinājām spriest par trimdu un Latviju, pārītis arvien vairāk satīngā un tad pamazām attālinājās no galda, līdz kamēr viņu krēslu atzveltnes to vairs tālāk nepieļāva. Tad viņi vienkārši izplēnēja caur krēsliem un vairs nebija. Mēs pārtraucām sarunas, jo brīnījāmies.

Bet ir arī jaunieši, kas nāk un iet uz viesnīcu, it kā viņiem nekas labāks dzīvē nebūtu darāms, un labprāt ar visiem iepazīstas. Savā prātā es varu pieņemt, ka ir vieglāk uzmanīt kādu no briesmīgajiem Rietumiem, ja tā sabiedrībā visu laiku atrodas kāds ziņu vācējs. Tas jau būtu efektīgāk, nekā vienmēr noņemties ar uzkrītošu un nesimpatisku izsekošanu.

No otras puses, var jau arī būt, ka šie jaunieši necer uz nekādu lielāku karjēru, bet domā šansēt tāpat tālāk savā amatā kādā fabrikā. Tāpēc viņi nemaz neuzmanās un dragā tik vajā, kamēr tiem atgādina padomju zemes likumus attiecībā uz tūristiem.

Taču par tādiem, ar kuriem esmu iepazīties pilnīgi nejauši, it kā vietējais ar vietējo, nav lieki jālauza galva. Ar tādiem es beigu beigās aizbraucu uz Saulkrastiem, jo dzelzceļu izziņas birojs man paziņoja, ka ārzemnieki uz turieni varot braukt, kas gan nebija tiesa. Bet kad tur tikām un aizklunkurojām pa smilšaino celiņu uz zaļumballes vietu, nekāda ballīte neiznāca, drit vai nazīt! Daži īgni puikas mums nošņāca, ka balle šonakt slēgta, un tāpēc visapkārt krūmos zem Latvijas zvaigžņotām debesīm pieviltā latvju jaunatne dzēra un lamājās. Dīvaina sajūta — pirmo reizi Latvijā sev apkārt dzirdēju vienīgi latviešu valodu.

PULKSTEN 15.00. Mūzika spēlēja, cilvēki dancoja, dzejas tika lasītas, un dziedāts arī. Tā pazudušās avis viena pēc otras lēnām atgriežas ganāmpulkā dzimtenē no tālām bēgļu gaitām, bet ko katrs domāja savā sirdī Kultūras komitejas sarīkotajā vakarā, ir tikai viņiem zināms. Un kamēr viesnīcas mūžu iekšpusē jautrojās, ārā tumsā rīdzinieki nelikās ne zinīs, bet steidzās gaŗām savās gaitās, savā dzīvē. Un kā ir trimdā? Tur arī dzīvo savu dzīvi, iet un nāk pa saviem ierastajiem celiņiem, ārdās un plēšas, dažs labs taisa politiku, cits no tās izvairās kā no paša nelabā, bet domā vairāk vai mazāk — vai arī nemaz — nacionālās kategorijās. Krāj naudu un ceļ latviešu namus un vēlreiz namus, sūta arī delegācijas. Mīl, nīst, asimilējas, samaisās ar dabiskās vides ļaudīm, līdz galīgi aiziet no latviešu tautas.

Bet tas jau arī te notiek. Trakas lietas dzird. Jauktas laulības, no tām bērni aiziet pilnīgi krievos, katastrofāla šķiršanās dinamika, kuŗas priekšā Las Vegas pilnīgi nobāl, un tad vēl tie izvīrtības nostāsti. Vālēšana un plītēšana ar visu to pārējo. Bet tādā it kā bezmērķīgā, destruktīvā ievīrē, bez īsta prieka. Tas jau pats par sevi nekas graujošs nav, normāla parādība jebkuŗā sabiedrībā, taču viņi šeit ceļ komūnismu — debesu valstību virs zemes. Bet melnā tirgū Dānijas pliko bildītes sacenšas cenas ziņā ar priekšsēdētāja Mao kopotiem rakstiem un Solženicina darbiem. Maskavā cenas vēl lielākas.

Ir arī otra patiesība: redzami labi un strādīgi ļaudis, kas ne mazāk godīgi, kā cienījamie tautieši ārzemēs, un tāpat purina galvu, vīpsnādami par katru jaunu parādību. Viņi tur arī savus degunus tīrus no politikas, dod ķeizaram, kas ķeizaram dodams un dzīvo savu dzīvi, prasot tikai mieru un naudu. Audzē skaistus un paklausīgus bērnus, kam bez šaubām būs panākumi skolā un karjērā. Un nekādas vainas! Bez šaubām ir vēl arī citas patiesības, tā kā mēģini vien kļūt gudrs ar visām šīm patiesībām.

Bet viena patiesība ir galīgi skaidra. Tas ir partijas mērķis iznīcināt politisko trimdu kā sāņcensi par latviešu

tautas prātiem un sirdīm. Un kāds cits uzdevums tad diktātūrai varētu būt, ja tā ir diktātūra? Trimda jau raksta citu tautas vēsturi. Ja ir alternatīva pagātne, tad var būt arī alternatīva nākotne.

„Viņi” un „mēs”. Ar laipnām sejām nākam un ejam un diskutējam par — latvietību. Mēs jaunie kā cālīši, 2 reiz 2 un Eļjas kongresu auklēti. Patiesi baigi ar mūsu ideāliem, bet cik daudz tiem vietas šīs dzīves īstenības sakarībās? Šeit nu ir tas lielais izaicinājums — pamest grimstošu kuģi, kas it kā pats vairs negrib glābties, vai slēgt sirdi akmenī un sākt lietot smadzenes, un iemācīties muti turēt cieti. Romantisma ilūzijas, un visvairāk tautisko sentimentālītāti, jātriec pāri bortam ar visu spēku. Šodien Latvijā ir lielas ideoloģiskas jukas, tautas sadrumstalotība un dažkārt izmisīgas, kā arī pārgalvīgas pret iekārtu vērstas izdarības. Pie stūres ir vecie staļinistu kadri un tā indoktrinētā jaunatnes daļa, kas kāpj pāri visiem līķiem, lai tiktu pie labāka robiņa „esteblišmentā”.

Bet kad nāks pavasaris, tad nevarēs būt citādi, kā tas bija Čehoslovākijā — masu tautas kustība. Bet Berklavs nāca desmit gadus pirms Prāgas lūzuma, un velns sažina, cik gadu vajadzēs, pirms attīstība būs tik tālu nonākusi pašā centrā.

Vēlu naktī mēs staigājām pa Daugavas krastu. Latviešu jauniešu bariņš, kas negaidīti saskrējušies Rīgā, pašā Latvijā, mūsu senču zemē no visām pasaules malām. Kas veda mūs šurp? Mēs viens otram esam tuvu, jo jūtamies droši savā starpā, varam viens otram uzticēties. Bet Daugava bija melna un smagnēji klusa, pati pilsēta iegrimumi tumsā. Rīga! Viss kā sapnī: Neīsts taču! Jeb vai man smadzenēs kaut kas notiek? Esmu atpakaļ tieši tur, kur biju divu gadu vecumā. Mazs zirdziņš toreiz vilka mani caur pilsētu zem uzlidojuma — uz rietumiem. Un tagad, pēc visām noņemām, ceļojumiem, skolām, darbiem, ballēm, bēdām un priekiem — loks noslēgts. Likumsakarība kā runga iezvēla man pa galvu — atsvaidzinoši skaidri.

Protams, viss būtu ideālāk, ja Rīgā būtu tādi apstākļi,

kas ļautu man brīvi izrunāties par mūsu dzīves gaitām un kopīgo likteni ar diviem citiem mani vienaudžiem — vienu, kas palika Rīgā, un otru, kas atgriezās no austrumiem.

Man faktiski bija tāda saruna ar vienu jaunietai, kas izauga pēckaņa periodā par partijas biedru. Viņš arī raizējās par jauniešu pārtautošanos trimdā, un apgalvoja, ka vienīgais glābiņš pret to ir draudzīgi sakari ar Padomju Latviju, kur dzīvo „dzīvā augsne”. Bett es atbildēju, ja jums tādas raizes par latvietības zušanu emigrācijā (pieklājīgāks apzīmējums nekā trimda), vai nebūtu laiks sākt arī nopietni raizēties par dzīvās augsnes izredzēm nākotnes Latvijā? Jo, ko līdz kādam jānietim no „mirstošās augsnes” braukt ciemos pie „dzīvās augsnes”, ja tai tik ilga dzīvošana nemaz nav paredzēta Galvaspilsētas tautību jautājumu papīros? Patiešām, patreizējais stāvoklis, aiz visiem žilbinošiem tautas tērpiem, visai nospiedošs. Tad jau mīkstākie vēl vairāk pārtautosies, atgriezušies mājās.

Šķiet, ka šī trimdas un asimilācijas lieta visai ciets rieksts kadriem šeit. Kā var izskaidrot kliegzošo pretrunu, kas redzama, salīdzinot rietumtrimdu ar austrumtrimdu? Vienīgais salīdzināmais moments ir austrumtrimda laikā no agrajiem divdesmitajiem gadiem līdz Staļina terrora gadiem, kad viņš to sasita. Bet reakcionārajās kapvalstīs, kur tautību jautājums jau pēc definīcijas vien nevar būt atrisināts, neviens nav kāris, sitis, šāvis latviešus viņu tautības vai politiskās pārliecības dēļ. Neviens nav dedzinājis latviešu tautas kultūras pieminekļus.

Šodien Padomju Savienībā ārpus Latvijas, kur dzīvo apmēram tikpat daudz latviešu cik Rietumos, neizdod nevienu latviešu grāmatu, nav neviena latviešu luga sacerēta un iestudēta, nav neviens pētniecības centrs nodibināts, nav nevienas skolas vai papildu skolas, nav nevienas latviešu jauniešu vasaras nometnes, nav nevienas organizācijas ar neatkarīgiem finansiāliem līdzekļiem, nekādu ALJAs, ELJAs, utt., variantu. (Kā būtu ar LAAS, Lat-

viešu jaunatnes apvienību Sibīrijā, kurā varētu pulcēties bezpartējiskie un komunistiskie latviešu jaunieši Sibīrijā?) Nav arī nekādu kultūras miljonu rubļu fondu, nedz arī latviešu plates ieskaņotas un izplatītas, nav nekādu Pieciņu vai Dunduru.

Kāpēc neesmu bezkaunīgs un nevaicāju jaunajam biedram, kā sauc to Kultūras sakaru komitejas priekšnieku, kas uzņēmis sakarus ar tautiešiem klaidā Padomju Savienībā? Tā taču ir varen plaša, tāpēc tāda komiteja būtu ļoti nepieciešama.

NAV? Bet nekādu ideoloģisku šķēršļu taču nevar būt starp Padomju Latvijas sabiedrisko iekārtu un viņiem (par kuŗu draudzību pret Padomju Latviju nevar būt šaubu), kā tas ir ar mums!

Vēl trakāk. Kādas garantijas, ka „dzīvā augsne” nenāks turpat, kur šodien austrumemigrācija, kad tauta paliks par minoritāti savā teritorijā. Latvija taču ir Padomju Savienībā? Nu ir sūdi, pavisam neērti jautājumi. Tos tomēr norīšu. Tādus jautājumus var tikai apzīmēt par provokāciju padomju pareizajai tautību politikai. Tāpēc jau arī nav bijis vajadzīgs celt Staļina iznīdētiem latviešiem pieminekli Salaspilī.

PULKSTEN 15. Dzied putniņi ārā, zied puķītes arī. Krūmi izstiepušies siltajā vasarā, un aizklāj debess zilgmi aiz loga rūs. Ir ļoti kluss. Sežu 1770. gadā celtās zemgaļu zemnieka mājas saimnieka kambarī. Vecais, lielais sienas pulkstenis mēmi noraugās lejup uz mani. Reiz šajā mājā, šajās telpās dzīvoja un strādāja senie latviešu ļaudis. Sirmam pulkstenim laiks apstājies, bet, ja labi ieklausītos, varbūt sadzirdētu nogurušās grīdas dēļus iečīkstamies zem saimnieka smagajām kājām.

Jā... un te pats arī nāk, lēni bez steigas. Viņš man tuvojas un, atņēmis sveicienu, nosēžas blakus sava galda galā.

„Saimniek, teic, kā tad īsti gāja, kad latviešu zemnieku „draugi” atbrīvoja jūs no „briesmīgajiem” zviedriem un Kurzemes hercogiem?”

Vecais tēvs atbild kā pātarus skaitīdams, acis nepamirkšķinot: „Ar pievienošanu Krievijai bija likti stingri pamati Latvijas vēlākai ekonomiskai attīstībai, ciešu ekonomisku sakaru nodibināšanai ar pārējām imperijas daļām. Izzuda teritorijas politiskā sadrumstalotība, tika atjaunoti latviešu tautas sakari ar lielo krievu tautu, kuŗus varmācīgi pārtrauca svešzemju iekārtāju iebrukumi 13. gadu simtenī.”

„Saprotu. Pēteris Lielais un Katrīno Otrā baigie lopi. Žēl, ka Kārlis zaudēja. Bet vai tu piedzīvoji Kauguru dumpi un franču kaŗu? Dabūji dzirdēt par diversijas nolūkos valstī ievazātām bīstamām idejām? Ka beidzot tavus dēļus un meitas atbrīvoja pēc kaŗa, un kā viņiem klājās ar to „putna brīvību” imperijas ekonomiskā uzplaukumā — par to tu vairs nezini.

Bet ar to atbrīvošanu reiz arī pietika. Cilvēki sāka mācīties visādas trakas idejas, ka latviešu zeme ir viņu zeme, un ka viņu darba augļi pieder viņiem. Nebija ilgi jāgaida, kad nāca viens baigs dumpis pār visiem dumpiem, kur tauta abās Daugavmalās reizē sacēlās. Visi mūsu atbrīvotāji, kultūras nesēji, un dažādo sugu glābēji dabūja kārtīgi pa purnu.”

Vecais vecis neko nesaka, viņam tikai acis iedegas.

„Kā gāja tālāk? Nu, lielai krievu tautai neveicās ar savu dumpi un tāpēc latviešu zemnieku „draugs” varēja sūtīt uz mūsu zemi lielus kaŗa pulkus. Tie — ar tev jau labi pazīstamiem paņēmieniem — ieveda atkal kārtību, mieru un vēlreiz ekonomisko uzplaukumu.

Tad nāca atmaksas un soda rīts. Mūsu kaŗavīri nošāva savu lielo „draugu” cara tētiņu un sašķaidīja viņa kaŗa-pulkus. Sasita arī muižnieku bruņiniekus. Bet lielai krievu tautai atkal iznāca šķidri ar savu dumpi. No pelniem cēlās jauns latviešu „draugs”, šoreiz tas galīgi īstais latviešu zemnieku un strādnieku „draugs”, taču viņš lika nošaut mūsu kaŗavīrus un viņu vadoņus, kas bija palikuši Krievzemē. Un daudzus, daudzus citus arī. Laimīgi vēl, ka tad mūsu zeme bija brīva, jo, diezin, kā tad visai latviešu tautai būtu gājis.”

„Brīva?”

„Nu jā, tad kad tavu māju pārvāca uz šejieni. Bet nepagāja ilgs laiks, kad atkal tika likti no jauna stingri pamati Latvijas teritorijas pievienošanai lielajai imperijai. Atjaunoja arī latviešu tautas vēsturiskos sakarus ar lielo krievu tautu, ko varmācīgi pārtrauca latviešu kungi, ar savu 100.000 lielo latviešu kaŗa pulku pēc lielā kaŗa. Un, protams, atkal tika radīti labvēlīgi apstākļi Latvijas ekonomiskam uzplaukumam. Daudzus gan aizsūtīja uz tālajām gubernām klaušu darbos, kur viņi ātri aizgāja bojā, taču tagad latviešu tauta pieder pie kaut kā varena — pie jaunās cilvēku kopības, padomju tautas.

Sencis jautā: „Visu saprotu, tikai pēdējo nē.”

„Tagad latviešu tauta varējusi palikt tik nāvīgi draudzīga, ka tā brīvprātīgi attautosies, lai padarītu lielo krievu tautu vēl lielāku.”

Saimnieks ilgi sēž, galvu noliecis, nekā nesacīdams. Tad lēni jautā:

„Diez kādu mūzeju viņi šeit uzcelš pēc nākamām 200 gadiem?”

Šajā mājā gan klusu. Pats sen aizgājis. Kādas bija šo māju aizgājušās daudzās paaudzes? Vai satiksīties aiz saulē? Uz šādu jautājumu padomju materiālistiem, tech-

nikas dievinātājiem, arī gatava atbilde — viņiem jau viss zināms. Taču kā šiem gudriniekiem atplestos mutes, kad, noliekot kaŗoti, viņi patiešām nonāktu pie veļiem! To skatu es gan gribētu redzēt!

Aiz sienas svešas tūristu bālsis un pēkšņa vilciena dārdoņa tālumā atgrieza mani šodienā. Sāku ilgoties pēc mājām. Mājas? Jā, kur ir manas mājas?

Atceļā, pie Priedes kroga, kāda vecāka kundze mani uzrunāja krieviski. Noņurdēju samērā īgni republikas pirmajā valodā. Viņa tūlīt centās kļūdu izlabot un, noķaunējusies, bēra vaļā latviski kā pupas. Esmu novērojis to pašu citur, sevišķi Jūrmalā, kur uzrunas valoda ir konsekvēnti krievu. Vaicāju kādam no man nozīmētajiem pavadoņiem, kāpēc tas tā, un viņš paskaidroja, ka Jūrmalā gandrīz tikai krievi, tāpēc nav nozīmes latviski nemaz sākt.

Taču tik likumsakarīgi vienmēr viss nenotiek. Uzrunāju pārdevēju krieviski kādā Jūrmalas ēdnīcā, kur pirkām Kurzemes skābputru, viņa laipni atbildēja latviski. Biedrs nosarka līdz papēžiem, bet es smaidīju līdz ausīm. Beigu beigās, kāpēc latviešiem savā starpā jālieto „starptautiskās sazināšanās” valoda?

Esmu redzējis, ka jaunie turas pie latviešu valodas arī Jūrmalā. Novēroju, ka viens puisis paņēma priekšā krievu, kas viņu bija apturējis uz ielas: „Vai tad stulbenis, visu mūžu Latvijā nodzīvojis, vēl neprot latviski palūgt, cik pulkstenis!” Un turpināja tādā garā labu laiku.

Nezinu, kāpēc daudzi no vecākās paaudzes uzrunā krievus krieviski. Es reiz autobusā vaicāju divām krievietēm ceļa norādījumus. Kaut dikti pārsteigtas, tās laipni atbildēja, cik nu spēdamas latviski, ņemot palīgā arī krievu vārdus. Gāja viņām kā pa žagarainu tiltu, taču saprast viņas mani, acīm redzot, saprata.

Bet esot bijis galīgi traki Staļina laikā. Tad latvieši gājuši apkārt galvas ierāvuši, iestādēs baidījušies latviski pat iepīkstēties. Šodien jau tīrā nacionālā renesansē!

PULKSTEN 22.30. Interesanti konstatēt „pāriešanas” eksperimenta sekas. Ja padodas spiedienam un pievienojas partijas līnijai, tad kā uz burvja mājienu sirds krampji pazūd, viss melnais izgaist. To vietā parādās gaišas, patīkamas ainas, pasaule redzama ar pavisām citām acīm. Bez bailēm, bez spiediena, tā dažbrīd tīri pacilājoši. Zūd katra vēlēšanās biedroties ar tiem nelaimīgiem, kas ārdās savās dumjībās pret šo vēstures lemto pareizo iekārtu.

Bet līdzko dodī ar kāju šim vilinājumam, tad atsviedies atpakaļ ellē, kur viss vārās un dun, un kur pats esi tikai sīks gabaliņš, kas mētājas apkārt maļamās mašīnas dziļākā dibenā. Mazas izredzes gan tikt pie rokas, kas griež ratu!

Viņu argumentācijas turpinājums: Krievija būtu ārpriekšējā, mēģinot iznīcināt visražīgāko tautu Padomju Savienībā. Tā būtu galīgi dulla politika, jo pašiem nāktu par ļaunu. (Jā, lai tik strādā čaklie dzimtaudis, bet lai arī paliek savā vietā, citādi dumpīgos elementus apkļaps.)

Un tad tik dod vaļu nebeidzamiem cīpariem, salīdzinājumā ar Latvijas laika cīpariem, kas, starp citu, esmu ievērojis, lielā mērā vienmēr ņemti no pirmā kara gada, un tad tikai par pusgadu, jo 1940. gada otrā pusē padomju vara jau plauka un zēla Latvijā. Tas arī norāda, ar kādu apsēstību te ņemas ar pierādīšanu, ka Padomju Latvija labāka par neatkarīgo Latviju, it kā viņiem būtu slikta sirdsapziņa. Par katru cenu jāpierāda, ka šodien ir lielāki cīpari, kas laikam nozīmē, ka šodien ir lielāka laime.

Ādažu kolchoza priekšnieks iet pa priekšu un stāsta, cik tad bija grūti, cik draņķīgi. Tagad, paskaties, jaunas, tikko uzbūvētas ēkas. Vecā kalpone no buržuāziskās Latvijas laikiem apraudājās, kad arī dabūja vannu jaunās telpās! Jā, bet biedri priekšniek, vai viņa vannu nebūtu dabūjusi daudz, daudz agrāk, ja Latvija būtu palikusi neatkarīga? Un, pie tam vēl, cenā nebūtu iegājušas visas tās cilvēku dzīvības?

Bet tagad ir jauna tipa siltumnīcas, tāpēc Latvija pati

var audzēt savus arbūzus. Noplūcām vienu, pagaršojām, tiesa — garšo kā jau arbūzs! Un tad vēl skaties, kas par kombainiem un traktoriem! Vai man tiešām mēģina ar šo lielo plātīšanos iegālvot, ka Latvija būtu palikusi stāvot uz 1940. gada līmeņa attīstības pakāpes uz mūžīgiem laikiem, kamēr kaimiņzemes Somija, Zviedrija, gāja uz priekšu? Jo salīdzināt Padomju Latvijas lauksaimniecības efektivitāti ar tām zemēm, vai ar Dāniju — taču nelietīgas kapitālistiskas zemes — jau priekšsēdētājs nemēģinās. Ja tā īsti padomā, tām zemēm arī bija zemāki cīpari 1940. gadā nekā šodien.

Kolchozā ūdeļus arī audzē. Nabaga lopiņi, liela gan viņiem laime šajā pasaulē. Dzimst būri, baḡoti būri, izaug būri — pilnīgā drošībā, nevis kā brīvie ūdeļi. Bet tad no būra viņus izceļ spēcīgas rokas — un nokauj. Dzīvnieciņu galvenais mūža uzdevums — ražot skaistus kažociņus kopsaimniecības peļņai.

Ar parastiem darba ļaudīm nenonāku nekādā saskarē. Viņi kā no bezgalīga attāluma noskatās uz to Rietumu jaunieti ar prievīti ap kaklu, ko vadā apkārt viņu stingrais direktors. Ko šie sīkstie zemes cilvēki ar kara un pēckara pārdzīvojumu pierakstītām sejām domā, kad viņi noraugās uz otras pasaules jaunu latvieti, kas gājis pavisam citus ceļus, un kam tikai tagad, kā lavīnai uzgāžoties, ielauzās apziņā Latvijas zeme, gaiss, cilvēki?

Mēs nonākam kolchoza krāsošanas rullīšu darbnīcā. Sēž rindā krievu puīšeļi un vecākas māmuļas un ražo apaļas otas. Ko dara 2—3 cilvēki Rietumos, to dara 10 šeit. Vai brīnums, ka trūkst darba roku? No kurienes nāk šie strādnieki? Ievests darba spēks — kā jau Ulmaņa laikos... Tikai tagad, protams, ar lielākiem cīpariem...

Bet tagad viss ir tik labi, un lauksaimniecība iet uz priekšu, sevišķi pēc nesen piešķirtajiem valsts fondiem. Faktiski, šis apgalvojums ir jāpieņem, jo ko tad tu iebildīsi, ja viss tikai iet uz priekšu? Kāpēc tad vēl arvien jāieved milzīgi kviešu daudzumi no kapitālistiskām zemēm, kur viss iet atpakaļ? Atbilde būs — drīz nevajadzēs. Man iešāvās ķecerīga doma galvā. Ja Latvija būtu pali-

kusi „kapitālistiska”, tad Padomju Savienībai nebūtu jāizšķiež dārgas dolaru rezerves to barojot.

Man sāk uzmākties neatvairāmas aizdomas, ka aiz visiem šiem salīdzinājumiem ar „buržuāzisko” Latviju slēpjas kas būtisks. Viņi taču pilnīgi apsēsti ar to. Kam tas vajadzīgs? Lai kaut ko sliktu attaisnotu? Varbūt šodien Padomju Latvijā, raugoties no materiālā viedokļa, cilvēks beidzot dzīvo labāk nekā 1938—39. gadā Latvijā. Beigu beigās ir pagājuši veseli trīsdesmit gadi. Bet viena lieta ir galīgi skaidra. Salīdzināt Latviju ar toreizējo kaimiņzemi Padomju Savienību vispār nevar. Maize Latvijā bija lētāka. Ko tad Padomju Savienība varēja piedāvāt latviešu tautai 1940. gada 21. jūnijā? Sliktāku labklājību? Vai tāpēc tauta taisa revolūciju? Un kam bija vajadzīgs viss tas, kas sekoja, ja cilvēks šodien vēl labāk dzīvotu tādā Latvijā, kas būtu gājusi Eiropas rietumdemokratijas ceļu?

Kā lai atzīst drausmīgo kļūdu? Cilvēks var dzīvot tikai vienu reizi. Nevar viņa mūžu rehabilitēt un pateikt — piedod, mazliet misējās. Tagad sāksim no jauna un dzīvosim labāk! Nevienam mirušo arī neatsauksi pie dzīvības, nedz arī potenciālos bērnus pieaugušiem, kas aizgāja bojā. Viss par velti!

Tāpēc ar visu valsts smago varenību jābloķē jebkāda iespēja, sevišķi jaunajai paaudzei, objektīvi vērtēt, domāt un kritiski salīdzināt visas sakarības, kas saistās ar neatkarīgo Latviju. Te nu viņiem vajadzīgs baigais dialektiskais materiālisms pētniecībā. Bet tajā pašā laikā par katru cenu jāpanāk rietumdemokratijas, kur kapitālistiskās iekārtās vairāk sociālisma nekā „pirmajā sociālistiskajā zemē”, Padomju Savienībā. Jo tad būtu reiz kaut kāds tverams pierādījums, ka viss tomēr nebija par velti! Nevienai tautai jau nu nepatīk, ka tā apvesta ap stūri un kaut ko zaudējusi, ko īstenībā nebija jāzaudē.

Varbūt tas ir tas Damokla zobens, zem kā svīst padomju cīparu skaitītāji? Vislabāk jau viņiem būtu, ja tādas draņķa neatkarīgās Latvijas nekad nebūtu bijis. Tad nebūtu jāpurgājas ar šo sasadīto nepieciešamību — salī-

dzināšanu. Tagad tā ir neizbēgama likumsakarība, kas būs vajadzīga, kamēr latviešu tauta vēl pastāvēs.

Bet cīpariem nāk palīgā arī ekonomiskie argumenti: „Kuŗa zeme ieinteresēta Latvijas rūpniecībā? Tikai Krievija, resp. Padomju Savienība. Kuŗa cita zeme ņems Latvijas preci, kas ir vispār svešs jēdziens Eiropā? Vai ir padomāts, kas notiktu pēc „atbrīvošanas!?” Bez tam Ulmaņa laikā bija mākslīgi forsēta agrārpolitika, kas atturēja tautas labklājību — Latvija bija maza Afganistāna. Ulmanim bija jāiet, jo tas bija priekšnoteikums rūpnieciskam uzplaukumam. Ievest izejvielas, tas maksā, un apstrādātās preces vajadzīgas tiem, kas izejvielas pārdod. Tāpēc Krievijai vajadzīga Latvija, un Latvijai vajadzīga Krievija. To nosaka pats tirgus. Citām zemēm Latvija nav vajadzīga.”

Atkal sīrups. Tas meklē mazāko caurumiņu iesūkties apziņas šūnās, lai vairs nevarētu domāt pozitīvi par neatkarību. „Par to mazo Afganistānu, Imant, es tev dodu nulli. Tāds salīdzinājums nedod godu pat padomju propagandai. Bez tam, Afganistānā nekad nesadalīja muižas un zemi neiedeva bezzemniekiem. Un par to labklājību runājam jau citreiz. Bet ja Latvijas prece ir svešs jēdziens Eiropā, kam mums par to jāpateicas? Divdesmit gadus tā nebija sveša, un vēl pēc trīsdesmit gadiem tā būtu bijusi labi pazīstama ne tikai Eiropā, bet arī citur.

Tomēr, tev trijnieks par šo punktu, jo Latvijas prece ir nostādīta faktu priekšā, un par to noteikti vajadzētu padomāt mūsu saimnieciskiem lietpratējiem un gudriniekiem. Protams, daudz atkarātos no tā, vai Latvijas patstāvības laikā arī Krievijā būtu demokrātiska iekārta, ar ko Latvija varētu nodibināt patiesus, draudzīgus sakarus. Bet nebūs jau viegli — ar tiem lieliem kaimiņiem bijis vienmēr vairāk vai mazāk posts vien.

Pie Ulmaņa nepieciešamās aiziešanas tomēr pakavēsimies. Te kaut kas nav kārtībā tavā argumentā. Labi, Kārlim bija jāiet, bet vai tika darīts pareizi, ka Latvijas nacionāli autoritāro režīmu izmainīja ar Krievijas nacionālo diktātūru, ko stūrēja viens riebiģs masu slepkava?

Tā jau tad ir vairāk nekā iejaukšanās citas valsts iekšējās lietās. Ja Krievijai bija skaidras ekonomiskas intereses novākt Latvijas neatkarīgo režīmu, tad tas jau ir koloniālisms un imperiālisms! Jo, kur palika tautas pašnoteikšanās tiesības, vai režīma maiņa nebija Latvijas tautas lieta?"

Var jau visādi izpušķot šo netaisnības aktu, bet tas stāv kā milzīgs dzelzs kalns pāri visiem mēģinājumiem to noliegt. Šie centieni paliek tikai žēli veserīgi tinkšķieni pret kalna sāniem — veltīgi to sadauzīt.

PULKSTEN 4. Apmeklēju Sarkanajiem strēlniekiem nesen uzcelto mūzeju. Puišu šautenes guļ aukstas un vienu tuļas stikla vitrinās: tās sen vairs neizjūt rupjo roku kampienus, to stobrus sen vairs nekurina ložu skrējiens. Brīvu Latviju puišiem solīja, un par brīvu Latviju viņi arī sitās kā paši velni. Lielās fotogrāfijās redz viņu liķus sakrautus kā baļķus aukstā sniegā mežmalā. Simtiem un tūkstošiem, bet tiem, kas trieca viņus ugunī, bija vienalga par latviešu mātes raudām. Kur viņu kauli neguļ plašajā imperijā! Kad viņi sāsītā mūlāpus, tad jaunie sāsita viņus. Kāda ironija, ka izglābās lielākoties tie Mūžības Skartie, kas atgriezās „kapitālistiskajā” Latvijā, ešelonā pēc ešelona 1921. un 1922. gadā. Bet kad ādainais grasījās noņemt viņu karogu ceļā uz mājām, tad viņu nometa no tilta augšpēdus pie zivīm upē:

„Kājas
tev, draņķi,
būtu mums jāskūpstā,
kājas.
Bet ko tu domā, —
šis vēl rūks: —
— Sarkanbaltsarkanais karogs,
pilsoņu karogs! — —
Jefiņš,
ne — čekists.”

Jo tuvāk es viņu acīs raugos, jo tuvāki viņi man kļūst. Viņi stāv savos pulkos tepat netālu no Rīgas, viņi runā to pašu mēli, man ir tā pati dvēsele, un zeme ir mūsu. Mans vectēvs krita gan gūstā Prūsijā kara sākumā, bet viņš tikpat labi varēja viņu vidū stāvēt. Un ja es nebūtu dzimis pareizajā laikā, es arī varētu būt pielīmēts pie šī mūzeja sienām, un vērot manas trešās paaudzes pēcnācēju, kas atgriezās. Es sastāvētu no tūkstošiem sikiem melniem punktiņiem uz fotopapīra, bet no krūtīm lauztin lauztos ārā vēlēšanās pateikt viņam, ka mana dzīve bija tikpat dārga, kā viņa, ka man arī bija savi plāni, savas mīlestības, savi draugi — viss, kas savijas kopā viena

cilvēka dzīvē, bet ka vienīgā jēga man mirt bija tā, ka es turpinātu dzīvot savās atvasēs.

Mana karstākā vēlme tomēr būtu, lai mans dēls un viņa dēla dēli vairs nemirtu svešu armiju šinējos svešu kara kungu vadībā, un izmainītu savas dzīves pret svešiem ordeņiem — lai vienreiz tas beigtos, velns lai parauj! Bet dzīvotu! Jo, ja viņi vairs nedzīvos, tad arī es miršu. Tad viss būs bijis par velti. Bez latviešu tautas man nav nekādas nākotnes.

Tā, lēnām ejot gar sienu, es nonāku pie paša Ļeņina. Viņš redzams vienā no viņa klasiskajām bildēm kopā ar citiem lielajiem revolūcijas veļiem. Es palieku stāvēt pie uzpūstās fotogrāfijas, lai gan neapjaužu, kāpēc. Tāda nojauta, ka te kaut kas nav, kā vajadzētu. Bilde man ir daudz maz pazīstama, redzēta revolūcijas vēstures grāmatās, bet kaut kas te traucē. Vai kaut kā trūkst, pie kā esmu pieradis? Bet nu skaidrs! Mīlīši! Ir viens liels nedabisks tukšums bildē, un tajā vietā taču reiz objektīvi nenoliedzami stāvēja kara komisārs, Ļeņina labā roka, biedrs Ļevs, Dāvida dēls Trockis, dzimis Bronšteins! Es kļūstu 9 reiz 6! Patiešām, ja tuvāk pālūr, tad var saskatīt, ka fotogrāfija „ārstēta”.

Tagad tikai pie mūzeja direktora palūgt paskaidrojumu, kas tad šis par vēstures mūzeju! Kājas tomēr nekust. Brīnīs tagad pats par sevi. Sirsniņa vareni strādā, taču stāvs stāv kā miets ieaudzis zemē — un atklājums ar jautājumiem tālāk neaiziet kā līdz paša apziņai. Kad kājiņas sāk darboties, tad drīzāk uz izeju, ne uz direktora kabineta pusi. Nelaieme jau tā, ka netieku uzskatīts par nekādu sārtaidzi jefiņu tūristu, kas var nākt ar naīviem, tomēr kaitinātājiem vaicājumiem. Manos jautājumos saskatītu indīgus pilienus.

Vēlāk turpinājās sarunas ar Imantu. Noskaidrojās, ka jauniešus trimdā mēģina rekrūtēt būtībā trīs spēka jeb pievilcības centri. Konservatīvais spārns, kas pārvalda gandrīz vai visu trimdas „esteblišmentu”, Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku Partijas Ārzemju Komiteja Stokholmā un tagad arī Kultūras sakaru komiteja tēvzemē.

Es pats domāju, ja Latvija būtu līdzīgā stāvoklī kā Dienvidslāvija vai Polija, tad daudzi nacionālapziņīgi jaunieši bez vārda runas pārceļtos uz dzīvi Latvijā. Pirmkārt, tas būtu iespējams, jo valsts tādu repatriāciju veicinātu, un otrkārt, dzīvot un strādāt savā zemē, savas tautas vidū būtu svarīgāk, nekā baudīt materiālo labklājību un politiskās demokrātijas drošību Rietumos. Bet tur jau ir tas lielākais klupšanas akmens Kultūras komitejai. Latvija nav Latvija, un tā nav arī nekāda Padomju Sociālistiska Republika.

Interesanti, ka Imants nekritizē maisīšanos dažādu virzienu politikā, vismaz to nenosoda. Viņš paskaidro, ka jaunībā arī ņēmis informāciju no visām pusēm — no vāciešiem, latviešiem, krieviem (laikam Latvijas laikā) — kamēr atradis pareizo politiku. Jauniešiem šādu vispusīgu interesi nevar pārmet, viņš saka. Droši vien tas zīmējas uz manu politisko līniju, bet tagad laikam sagaidāms, ka arī es nākšu pie pareizām atziņām. Jauns un nenobriedis vairs jau nu neesmu.

Runājām arī par Frici Menderu. Es iesāku sarunas par viņu, jo Stokholmā bažījās par Friča veselību izsūtījumā vientuļā Latgales nostūrī. Aizrādīju, ka nebūs labi, ja Menders nomirs izsūtījumā, jo tad būs vēl lielāka starptautiskās preses uzmanība, kāda bija, kad viņu notiesāja. Nebija jau man nozīmes atsaukties uz cilvēciskiem aizrādījumiem. Ja padomju tiesas būtu kaut cik humānas, tad tās slimu, nevarīgu 84 gadus vecu vīru, kaut arī viņš būtu sociāldemokrāts, vispār nenotiesātu, kur nu vēl uz 5 gadiem izsūtījumā.⁴

Taču visvairāk Imantu satrauca tas, ka Lazdas kungs esot atļāvis pretvalstisku rīcību. Viņš aizrādīja, pilnīgi pareizi, ka katrai valstij sava attīstība un likumi, kur citi nedrīkst iejaukties. Viņam pašam nekad neienāktu prātā kaut ko tamlīdzīgu pastrādāt Lazdas kunga valstī, Amerikā. Bet kāpēc nē!? Kas tad tur būtu sevišķs, ja kāds Amerikā dzīvojošs latvietis, vai latviešu izcelsmes amerikānis, Imantam dotu kādu vēstures apcerējumu iespējamai Latvijas periodikā? Vai tad FBI veči dragātu simtiem

kilometrus pakal Imantam, lai notvertu viņu pie robežas un vilktu atpakaļ uz baigo trādirī? Imants varētu mierīgi uzdrīkstēties „iejaukties” šādā veidā ASV iekšējās lietās.

Lieta jau tā, ka daudzi trimdā, kas vēlētos publicēties Latvijas periodikā, bet Latvijas iestādes kaut kādu iemeslu dēļ viņam to neļauj. Bet ja Fricim Menderam, kreisajam maziniekam, kuŗa politiskā apķērība izpelnījās atzinību pat no viņa pretinieka Vladimira Ļeņina, liegts publicēties Latvijas periodikā tāpēc, ka viņa patiesība neatbilst partijas patreizējai „objektīvai” patiesībai par zināmiem vēstures notikumiem — jā, kāpēc tad viņš nevarētu publicēt savu liecību citur? Kas tad tur tik baigs, ja kāds vēsturnieks no kādas Amerikas universitātes pievāc šādu rakstu publicēšanai ārzemēs? Menders jau nevarēja to sūtīt ar padomju pastu!

Kas tad ir pirmā vietā: patiesība, vai partijas—valsts intereses? Nebija taču runas par kaut kādiem militāriem, valsts aizsardzības noslēpumiem, ko šis pastāvīgi drošības dienesta novērotāis vecītis būtu gribējis izlaist ārā!

Es Imantam piekritu. Ir divas pavisam citādas pasaulē! Bet kāpēc vienai ir pirmtiesība būt labākai tikai tāpēc, ka tai spožs nosaukums? Ko teiktu Markss par šādiem viņa zinātniskās metodes lietošanas rezultātiem? Uzdevums taču ir atklāt patiesību zem visiem izpušķojumiem! Daudzi saka, ka Kārlis Markss griežas kapā par sava darba sekām Padomju Savienībā. Es domāju, ka viņš to sen beidzis. Viņš met izmisīgus kūleņus.

Imants pārmet man, ka ar savu rīcību Lazda tikai sagandēja draudzību, uzticību, un ka tagad atkal viss jāsāk no jauna. Mēs trimdā, tā tad, atkal visu salaidām dēlī. Bet Imantam savā ziņā svēta patiesība. Ir atkal un atkal jāsāk no jauna, kamēr cīņa par cilvēka atbrīvošanu ir nodrošināta, vienalga cik tas sagandē „draudzību” ar tiem, kas valda pār cilvēku. Tikai šajā attīstībā jāizvairās no podu izgāšanas un cilvēku iegāšanas.

Kas būtu noticis, ja kāds valsts birokrats būtu varējis iegālvot vienam no mūsu dižākajiem dzejniekiem, ka viņam vairs neesot organisku saišu ar dzimteni, un ka viņš

nevar ne ievest, nedz izvest rakstus no Latvijas tāpēc, ka tas sagandētu draudzību un uzticību? Latviešu izcēlsmes šveicietis Rainis tad varētu mierīgi nodzīvot savu mūžu emigrācijā kā solīds un kārtīgs emigrants, kas prātīgi atmetis absurdo trimdinieka būšanu. Un nevar nepieminēt pašu Iljiču, trimdinieku, kas nekā cita nedarīja, kā tikai noņēmas ar visādām aktīvām pretvalstiskām, nedraudzīgām izdarībām, saņemdamas cietu naudu pat no tāda reakcionāra kā ķeizara Vilhelma Krievijas lielvalsts graušanas nolūkiem.

Bet kas mums dos tādu naudu?

„Ko tad lai trimda dara, ja Latvijā viss ir labākā kārtībā?” es jautāju Imantam.

„Ir jau taču jums problēmas. Notiek asimilācija, un tas ir jūsu darba lauks, ne politika. Tāpēc vajag kultūras saišu ar augsni Latvijā.” Labi, bet kad vaicāju, vai augsne Latvijā netaisās vairs neaugt, tad man atbildēja, lai es uzrādot vienu gadījumu, kad kāda skola vai bibliotēka, vai kaut kas cits specifisks latvisks būtu ticis slēgts. Tad varētu runāt par to.

Es faktiski vēlāk Zviedrijā uzzināju, ka Jūrmalas agrākā latviešu ģimnazija tagad krievu ģimnazija, jo latviešu apkārtnē par maz. Bet atsevišķo instanču slēgšana nav vienīgais kritērijs. Ja būvē jaunas skolas, bibliotēkas utt., krievu nemitīgai ieceļotāju straumei, bet mazākā tempā latviešiem, jo viņu skaits nostabilizējies, tad jau nemaz nevajag sevišķi pūlēties kaut ko latvisku slēgt. Var sarasties 10.000 krievu skolas, bet ja latviešu svārstās ap presi no šī skaita, tad viss notiek likumsakarīgi bez jebkādas latviešu skolas slēgšanas. To tikai kļūst relatīvi mazāk un mazāk.

Un progresā karuselis griežas arvien ātrāk un ātrāk. Man kļūst nelaba dūša to noskatīties, lai gan esmu tikai novērotājs, malā stāvētājs. Bet jāatzīstas, ka Imantam diezgan efektīga smadzeņu mazgāšanas metode, ja nu reiz esi tai palāvis. Viņš ir ietekmīgs tāpēc, ka viņā nav ne smakas no autoritārisma, un tas ir patīkami šajā vidē.

Bez šaubām, augstāki kungi, dzelzs autoritāristi līdz kaulam, augstu novērtē viņa dotības.

Bez tam, kā tu vari strīdēties ar Imantu, ja realitāte ir viņa pusē? Mēs šodien te esam tāpēc, ka tas tā un tā noticis. Eļ nu tagad un mēģini apgalvot pretējo. Jāpiekrīt, jo citādi jau sapratīgs cilvēks nevar. Un tad viss ir labi. Vari dzīvot normāli, lielā laimē, jo galīgā sociālistiskā revolūcija ir notikusi. Protams, nekādas strādnieku paradīzes šeit nav — to neviens arī neapgalvo. Bet vai var noliegt, ka progress lec uz priekšu lieliem soļiem, ko? Un kapitālistiskās valstīs īstenību slēpj fasādes.

Bet šinī punktā Imants uzbrauc tūlīt uz plāna ledus. Cik ilgi tad viņš domā „Cīņa” vai „Pravda” turētos uz kājām, ja tām būtu jāsacensas ar līdzīgām sabiedriski-kritiskām avīzēm, periodiku, kāda ir Rietumos, un no kuŗām Imants smel savas gudrības par notikumiem Rietumos — tā selektīvi visu, kas apstiprina „fasādes” pastāvēšanu tur. Pie joda, ir arī manu domu biedri, kas tajās taču raksta un kritizē! Palaižiet viņus tikai vaļā šeit ar tām pašām brīvībām, un tad tikai redzēsīm, kādas fasādes viņi šeit atradīs. Varētu izrādīties, ka visa „Pravda” bijusi viena liela fasāde.

Jo ir jau arī citas patiesības šeit, ne tikai vienīgā atļautā patiesība. Kaut kur šajā pilsētā kādā augstā mūŗa namā aiz aizrestotiem logiem sēž cilvēks vārdā Jānis Jachimovičs. Viņš tagad ir kļuvis kluss un varbūt pat, kādu reiz pa logu ārā raugoties, kā dzīve trokšņo gaŗām visā savā pievilcībā un koŗumā, redzējis tādu kā mani no otras pasaules klimstot pa siltiem trotuāriem. Jānis atrodas tajā īstenībā, kur valda baltas sienas, balti griesti, balti ārsti ar tādām zālēm, kas var sterilizēt visstiprāko garu, kamēr tā prāts izprot to realitāti, kam jāpakļaujas.

Cik tad viņš bija piemērots šai sociālistiskai videi, kaut šeit barots un uzaudzīnāts? Kāpēc tad viņš, ģimenes cilvēks ar trim bērniem, kas nokalpojīs priekšzīmīgi 10 gadus komjaunatnē un vēl astoņus partijā, bijis apbalvots kolchoza priekšsēdis ar soloŗām karjēras izredzēm valsts birokratijā — kāpēc viņš riskēja visu un sauca: „Visu

zemju komūnisti, Padomju Savienības komūnisti! Jūs kalpojat vienam kungam un vienam virspavēlniekam — tautai. Tautu veido dzīvi cilvēki, konkrēti likteņi. Ja cilvēka tiesības tiek aizkertas, pie tam sociālistisma, marksisma vārdā, tad nedrīkst būt divu domu. Tad jūs sirdsapziņai un jūsu godam jāpavēl: komūnisti, uz priekšu! Komūnisti uz priekšu!”

Pa kreisi stāv Jānis, 38 g. vecs, pa labi Imants. Katrs velk uz savu patiesības pusi. Divi komūnisti. Vienam iet diezgan labi, otram ļoti slikti uz komūnismu. Atļauj man tevi, Imant, iepazīstināt ar Jāni, jo par viņu un viņa cīņu tu „Cīņā” nekā nedabūsi lasīt. Tās slejās šajās sakarībās neparādās neviena atsauksme no „New York Times”. Ko tad Jānis tālāk savā uzsaukumā teica par latvieŗiem?

„Es grieŗos pie latvieŗiem, kuŗu zeme kļuvusi par manu dzimteni, kuŗu valodu runāju kopŗ bērniŗbas, tāpat kā poliski un krieviski ... neaizmirstiet, ka Mordvinijas un Sibīrijas noietnēs cieŗ tūkstoŗiem jūsu tautas brāļu! Pieprasiet, lai viņus ved atpakaļ uz Latviju! Novērojiet uzmanīgi katra likteni, kam politisku iemeslu dēļ laupa brīvību ...”

Bet vainīgi, kas var bez bailēm novērot uzmanīgi katra likteni, kam politisku iemeslu dēļ laupa brīvību, ir fasādes apmānītie mēslainē izmestie trimdinieki.

„Kāpēc man tieŗi tev jātic, Imant, un ne Jānim?”

Jānis jau arī būtu labprāt parādījis savu kolchozu. Tiesa, ar to nevarētu mēģināt lielīties, kā varēja ar Ādaŗu kopsaimniecību, taču lielīšanās nav vajadzīga. Galvenais — izmainīties ar paŗu domām. To viņš nevarēja, un tagad vairs noteikti nevarēs. Tikai daŗi izredzētie to var ar mani darīt dienesta uzdevumā. Bet kāpēc tai pašā dienesta uzdevumā nevarētu mani paraut ātrā vizītē uz koncentrācijas noietni, kur kvern Gunārs Rode un citi, lai palielītos, cik tās humānas? Beigu beigās politisko gūstekņu cīparu skaits arī varen liels!

Es arī gribētu zināt, kas tur tik slikti ar Baltijas federācijas ideju? Nekas jau nestāv uz vietas. Pēc 30 gadiem Krievijas federācijā, varētu padomāt par citu politisku

ātrisinājumu Baltijas problēmām. Bet tie, kas šo lietu iekustinājuši, tie esot noziedznieki, vai garīgi nestabili, tāpat kā Jachimovičs? Kas tā ir spriedis? Tauta? Bet kur tad paliek tie garīgie stabilie un labie ļaudis? Tie, kas prot spēlēt N un N spēlīti — neredz, nedzird nekā ļauna? Tie, kas rūpējas vienīgi par savu kaktiņu, savu stūrīti? Koncentrācijas nometņu komandanti?

Ko praksē nozīmē totālā ideoloģija? Un ko nozīmē piederēt vienai vai otrai pusei? Principiāls jautājums, kas nosaka faktiski dzīvību vai nāvi. Mani pārņem žņaugta slapja dvieļa izjūta. Viss pārējais tagad liekas nesvarīgs, kad zina šo patiesību. Pasaule Rietumos varētu tikpat labi atrasties uz Marsa, jo tā savā atšķirībā no šīs pasaules ir pilnīgi sveša un nesasniedzama. Ja šeit pakļaujas spiedienam — tad esi garīgi izrūnīts. Nepakļaujies — tad citas izejas nav, kā tikai mesties cīņā iekšā ar visu sparū. Jādod pretspars. Un tad nu nepieciešami cīņas biedri, īsti biedri un vajag aizmuguri, vajag tautas solidaritāti. Šodien latviešu tautai visvairāk nepieciešama ir solidaritāte, lai pārdzīvotu šo savā gaŗajā vēsturē varbūt viskritiskāko posmu. Solidaritāti — un smadzenes.

Man vairs nav baiļu. Bija tāda vēlme, ka līdzko tikšu no maisa ārā, skūpstīšu pirmo brīvo zemi, kur nokļūšu no lidmašīnas. Bet tagad — šeit palikšu uz visiem laikiem.

PULKSTEN 4. Mēs staigājam. Gandrīz vai kopsolī, un labā saule patikami silda mūsu muguras. Papēžu kļaudziņi spalgi atskan dzidrajā gaisā, kaut mēs nesteigdamies cilājam kājas. Mūsu galvas ir noliektas mazlietiņ uz priekšu, jo esam dziļās sarunās. Mūsu pieres atklāj svarīgu uzdevumu risināšanas grūtības, no kā daudz atkarājas. Tāpēc es nedrīkstu likties dzirdēt to kļiedzienu, kas vienā rāvienā sasīta tūkstoš gabaliņos siltumnīcu, kuŗā bijām iegājuši. Cilvēka balsis ārprātā lauzās ārā no asfaltētiem akmeņiem zem mūsu kājām.

Un es šo balsi pazīstu! Tā mana drauga balsis! Bet tagad viņa skats ir pilnīgi pārvērties. Nīrdziens ir pazudis. Viņš vērs savas trakās acis uz augšu, un sauc mani palīgā. Bet es nevaru nākt palīgā, es vispār nevaru izrādīt, ka es dzirdu, jo tas kungs, ar ko es kopā soļoju, nekā nav manījis, nav nekā dzirdējis, kaut vai abiem ausis krīt cietī. Viņš turpina iet, paliecies uz priekšu, un pacietīgi skaidro, kā problēma pareizi atrisināma. Es viņam grīļodamies tuos pie sāniem, jo uzdevums taču ir svarīgs, no kā tik daudz kas atkarājas. Diplomātija paliek diplomātija, tās darbu nevar kavēt nepatīkami un izolēti gadījumi, kā viņa kļiedziens šajā skaistajā dienā. Pēc diviem gadiem notiks otrais Vispasaules latviešu jaunatnes kongress Londonā, un es esmu tā rīcības komitejā. Par to priecājas Imants, jo tagad stāv priekšā lielais lūzums: Latvijas jaunatnes pārstāvji varēs beidzot piedalīties emigrācijas jaunatnes lielajā sanāksmē. Pie prāta visi esam nonākuši — beidzot. Vēl jo vairāk tāpēc, ka emigrācijas jaunatne neprasa piedalīties Latvijas lielās jaunatnes sanāksmēs. Tāpēc, mīļais draugs, man ir jāiet gaŗām.

Es uzceļos sēdus. Bungo ausis, bungo pakrūtē. Esmu galīgi slapjš. Tomēr murgs, kādu vēl mūžā neesmu pārdzīvojis. Mazs bumbulītis istabas otrā galā iekunkstas. Es pieceļos un siltāk apsedzu jauno dzīvībiņu, puisīti. Bet kā lai es viņam palīdzu! Vai viņam klājas grūti, vai arī tas tiešām tikai sapnis?

Ārā auto darbnīcā nodžinkst automātiskā atslēga, noraujot skrūves no riteņiem. Reizumis atskan kāda nomesta

arba rīka atsitiens uz cementa grīdas. Mehaniķi strādā ilnā jaudā nakts maiņā. Pa plašo Telegrafijas aveniju orūc kāda Džeka dižie rati, un tad atkal iestājas klums. Pāri jūras līcim caur logu mirdz Svētā Franciska ilsēta. Par gulēšanu nav vairs ko domāt. Drīz jāmēro vai vai tā tālo ceļu uz vietu, kur tīru un spodrinu grīdas.

Ja Imants tiešām ir KGB pulkvedis, tad var diezgan roši secināt, ka viņš nav svešinieks CIA. Un tik augsta lepenās policijas virsnieka vēstules noteikti lasa, pirms is nonāk manās rokās; tāpat kā manas izlasa, pirms tās onāk otrā galā. Un tas ierednītis — stulbenis — kas tās sa un analizē, droši vien pievilcis drošības riska ķeksīti ana akta papīros. Viņam, amerikānim, nav ne mazākās usmas, ap ko lieta grozās latviešu jaunatnes politikā. et, vai zīni, es nemaz neesmu tik drošs, ka Amerikā ir ida demokrātija, jeb tā ir tik lielos draugos ar Krieviju, a pulkveža vēstules nemaz nelasa?

PULKSTEN 2. Ārā līst. Rīga tumša, klusa. Katrs salīdis savā kaktā. Un cik šeit nav līsts kaktos? Vai no šejienes nākusi tā tauta, kas visu vēsturi mainīja? Strēlnieki Daugavmalā stāv mēmi un drūmi.

Vai tiešām bija 25.000 latviešu partizāņi pret vācu okupāciju kaŗa beigu posmā? Tas jau apmēram gandrīz tik daudz, cik leģiona divīzijas. No kurienes šie partizāņi nāca, ja vācieši bija mobilizējuši pavisam kopā saviem spēkiem vairāk nekā 130.000 vīrus un jauniešus?

Latviešu ideoloģiskie uzskati arī šodienas apstākļos asi atšķiras, kā trimdā, tā šeit. To redzu no sarunām ar vēsturniekiem šeit. Katra puse konsekventi pret otru. Sakarā ar svešu varu maiņām nav varējusi notikt nekāda diskusija starp dažādām ideoloģijām. Šodienas Latvijas ideoloģija izskaidrojama ļoti vienkārši — 1905. gada revolūcija uzvarēja ne 1918. gadā, bet 1940. gada 21. jūlijā. Starp šo dienu un 18. novembri bija kontrrevolūcija, izņemot dažus mēnešus 1919. gadā. Beigts un nogungots! Kāds dogmai tomēr spēks!

Bet kāpēc Latvijas laikā pamatīgāk neizpētīja tik lielu lūzumu mūsu tautas vēsturē kā Piekto gadu, bet atstāja to puslīdz novārtā, lai padomju vēsturnieki varētu to paņemt kā savējo? Un kāpēc atstāja pie malas sarkanos strēlniekus? Trimdā jau tagad veic milzu darbus jauna, talantīga vēsturnieku paaudze, bet cik no viņu pētījumu rezultātiem nonāks nopietnā diskusiju izmaiņā ar vēsturniekiem Latvijā, kā tam vajadzētu būt? Tas padomju vēsturniekiem, viņu pētījumu kvalitātei un rakstu darbiem nemaz par sliktu nenāktu, jo diskusijas var tikai veicināt tuvināšanos patiesībai. Tāds intelektuāls klimats mūsu tautai noteikti būtu vajadzīgs.

Viss būšot tomēr labi, ja trimda pieņemtu Vilija Branta politiku, mani mierina Imants. Tad varēs rīkot jauniešu grupu lidojumus uz Latviju, kur viņi varēs dzīvot nometnēs un kur varēs iepazīties ar cilvēkiem šeit. Protams, ar politiku jau tur nenosēmsies, būs tikai kultūras temas, sevišķu uzmanību veltījot latviešu valodai. Bet es nezinu, kāpēc politikai vajadzētu būt tabū priekšmetam. Lai ne-

atbaidītu mūsu „izbijušos”, vai pašiem vajaga sargāties? Kāpēc nevarētu blakus šādām noņemamām rīkot kādās plašākās telpās publikai atklātas politiskas diskusijas, kurās varētu piedalīties, teiksim, kādi 5 komjauniešu dūži un ceļpartējišķie pret tikpat daudziem trimdas jaunatnes ražiem?

Es labprāt piedalītos un varu jau tagad saderēt uz sausu alus, ka, ja vakaru izziņotu presē visai tautai, tad zāle būtu stāvgrūdām pilna. Un stāvētu vēl liels pūlis irpusē. Es šaubos tomēr, vai leņinisti, kuņu vadība, diemžēl, ir Maskavā, izpratīs Vilija Branta politiku, kā Vilijs pats to bija izpratījis. Bet nu, redzēsim, kas sanāks ar tiem kultūras sakariem.⁵

PULKSTEN 3. Rīt braucu atpakaļ. Padomā, iekāp tik lidmašīnā, un esi brīvs cilvēks tikai tāpēc, ka ārzemju pase kabatā. Mani čomiņi droši vien nesaprastu, par ko es te runāju, par šo smadzeņu mazgāšanu laipnu pārrunu ietvaros ar simpātisku dialoga vadītāju. Kāpēc es būžu savu degunu politikā un nedzīvoju sveiks un vesels, kā pieklājas kārtīgam trimdas jauniešim? Gribu atbildes, bez kuņām nevaru jēdzīgi dzīvot.

Un te jau rīts ir klāt. Tas pats taksometra šoferis, kas visu laiku mūs vizināja, mani sagaida viesnīcas priekšā. Vecā kaste grab un kratās uz lidostu. Pelēkā svētdienas ritā ielas ir tukšas. Rīga ātri slīd garām. Esmu nospiestā garastāvoklī. Šoferis sēž pie stūres, ne vārda neteikdams. Ārā tā kā uz līnāšanu taisās. Mūsu attiecības nosaka normālais savstarpējais neuzticības princips. Es beidzot saku: „Jā, nu tad esmu šoreiz ceļā uz mājām. Diez kāds laiks Zviedrijā?”

Šoferis atbild tikai ar dažām pieklājības frazēm. Vecis kā vecis un, spriežot no viņa sejas pantiem, šo to dzīvē piedzīvojis. Rokas liecina, ka savā laikā bijis smaga darba šansētājs. Ko viņš tagad par šo ciemiņu domā?”

Tad es izgrūžu: „Pie joda, manas mājas ir šeit!” Man liekas, ka tas šoferim patika.

Lidostā mēs ātri atvadāmies, un es drīz atrodos vīrs Rīgas. Varu noraudzīties uz veco latviešu zemi. Mēģinu iedomāties ainu 1940. gadā — iesūta milzīgu militāro pārspēku, nosauc to par sociālistisko revolūciju, ieceļ jaunu valdību, kas tikai prot vienu vārdu — „jā”, tad nokampj visu zemi — un tev acu priekšā notikusi latviešu tautas atbrīvošana!

Un ja tu par to nepriecāsies, dabūsi pa purnu! Tas taču ir vienreizējs numurs! Žēl gan, ka Latviju okupēja nepareizā laikā, kad neviens gailis par to nevarēja dziedāt. Bet kas tad par mums tagad dziedātu? Pat mazo tautu aizstāvjiem mēs pašlaik esam pārāk neērti.

Laikam no šāda augstuma kungi Kremļa torņos norau-

uz saviem panākumiem Daugav's abās malās. Bet ko rīs tauta, kad pēc desmit — piecpadsmit gadiem tā būs solūtais mazākums pati savā zemē?

EPILOGS

16. AUGUSTS. Miļie draugi, es esmu nesen iebraucis no Rīgas. Rīgas. Rīgas. Rīgas Jūrmalas. Saulkrastiem. Brāļu kapiem. Šorīt izlidoju — pēcpusdienā šeit, Upsalā. Rīgas jūras līča mīkstās smiltis vēl pie zābaku zolēm. Ļoti negribas rakstīt. Gribas tikai gulēt un griestos skatīties. Tomēr, tagad man ir svarīgs moments, un to vajag protokolēt. Tas būtu nepieciešams, lai varētu skaidrāk saprast savu turpmāko dzīvi. Kaut kādi „cieti” fakti jau vajadzīgi. (Žēl, ka pārtrauca tālruņa saruna.) Bet tas taču bija dīvaini, sēdēt Rakarberga restorānā un nekā nesajust no apkārtējās vides. Man uznāca tāda baiga sajūta, ka ar mani kaut kas noteikti noticis. Visur apkārt smejas, dzird arī nopietnas valodas, veikals kā vienmēr turpat pretim, cieti krēsli, galdi, iela, svaigs gaiss, puķes — ar vārdu sakot, pazīstama vide īstā pazīstamā pasaulē, bet vairs nesajūstama. Palikusi kut kur tālu tāli sapnī. Nogriezta. Es neesmu vairs šeit. Es paliku tur. Tur īstenībā.

Bet kad izkāpu no lidmašīnas, pacēlu rokas gaisā un iekliedzos no prieka — Brīvība! (Fakts!) Ārā no cietuma! Bet iekšā citā. Un neilgi pēc tam, sākās... Es vēl staigāju pa Rīgas ielām, tajā šizofrenu gaisotnē. Bet tur ir tā vieta, kas kaldina, vai arī noārda cilvēku. Tur var saņiegt savu zvaigzni, vai iegrimt vislielākā ellē. Tur var aiziet bojā vesela tauta starp progresa dzirnakmeņiem, tur satek baigā īstenībā visas cilvēces tagadējās sāpes, kā arī visas cilvēces pagātnes sāpes — vienā nežēlīgā, koncentrētā degpunktā.

Un kas šeit ir? Šie liemie bērni, kas spēlējas savā lielā nevainīgā entuziasmā, savā neiedomājami lielā varonībā, savā tik pat lielā uzpūtībā un gudrībā. Tomēr, kas par milzīgu kontrastu! Šeit pavisam cita attīstība. Bet redziet, kas notika, es atgriezos. Un tam tā bija jānotiek, jo viss attīstās LIKUMSAKARĪGI!

1) Lai lasītājs varētu labāk saprast, kāpēc man (un daudziem citiem) „Berlīne” nozīmēja principiālu vilšanos, šeit pārņemts mans raksts Quo Vadis?, kas iespiests Snīpja žurnāla 7. numurā 1969. g.

Šajā rakstā atstāstīšu motivāciju un kritiku, kas pamatoja manu opozīciju pret 1. Vispasaules latviešu jaunatnes kongresa Rīcības komiteju š.g. 25. jūlijā Berlīnē kongresa dalībnieku sanāksmē. Pateikšu īsi un skaidri, ko jutu, kad piecēlos kājās un aicināju dalībniekus neklausīt Rīcības komitejai, bet gan nākamajā dienā iet gājienā uz koncertzāli un tādā veidā arī fiziski protestēt pret Berlīnes komandantūras aizliegumu.

Pirmais, ko sapratu bija, ka esam uzdūrušies uz kaut ko lielāku, ja jau sabiedrotie iejaucas, un ka tāpēc šī vienreizējā, negaidītā situācija politiskai propagandai jāizmanto maksimāli. Rīcības komitejas stāja nozīmēja pretējo. Klusu paklausīt aizliegumam, apmierināties ar rakstisku protestu būtu (un bija) galīgi nenozīmīgi un nevērtīgi mūsu politiskajām interesēm. Protests „bez zobiem” nav vērts tā papīra, uz kā tas uztriepts. To jau mēs visi labi sen zinām. Tādā kārtā mēs paši atteiktos no piedāvātā pirmklasīgā politiskā trumpja, kas būtu politiska ģeķība. Mēs paliktu tie paši kas agrāk, proti, nekas (tā tas arī notika). Turpretim fiziska konfrontācija ar tiem, kas bradā pa mūsu interesēm, būtu dabiska un pareiza reakcija. Tāda rīcība dotu jēgu mūsu protestam, jo nu tam būtu zobi. Šādu *cīņas solidaritāti* parasti izrāda tie studenti un jaunieši, kam tiešām ir par ko cīnīties un protestēt, piemēram, studenti Polijā, Čehoslovākijā un Amerikā.

Diemžēl, latviešu jaunatne saprot citu intereses labāk nekā savas. Kad uz svītras tiek novietoti ķermeņi, tad lielajiem kungiem nav vairs tik viegli rīkoties kā ar papīriem, ko var viegli iemest papīra grozā. Rodas komplikācijas, kas izraisa tālākas komplikācijas, jo nu darīšana ir ar dzīvām būtnēm, ne papīriem.

Rēķinājos, ka ar fizisku konfrontāciju, ko mēs toreiz apzīmējām par „drāmatisku”, mēs iegūtu vienreizēju publicitāti, jo toreiz visa pasaules prese zināja, kas mēs esam, un gaidīja mūsu reakciju šī politiskā precedenta gadījumā, pie tam tik svarīgā

stā kā Berlīnē. Tātad bija gaidāma ārpus Vācijas robežām mīgu apmēru publicitāte Amerikā, kur patlaban pilnā spēkā ājās vēlēšanu kampaņa. Ne jau Vācijas prese mums svarīga, Amerikas, kas nosaka politiku ne tikai Berlīnē, bet viscaur umos. Tas bija mūsu iespējamais politiskais trumpis, jo rikāņu tautai, jau pirms Kenedija laikiem iedzīts apziņā, ka „brīvo Berlīni vergu jūfā” jāriskē ar kaņu. Mēs būtu izrai- šī zināmus sāpīgus jautājumus, kas attiecas uz šādu valdības ptu populāru domāšanu. Bijām taču paši lielāko daļu Ame- s pilsoņi, ne berlīnieši.

rotams, mēs šādu pasaules apmēra publicitāti neiegūtu vien- i tāpēc, ka esam latvieši, un tāpēc paši par sevi kaut kas īgs. Trimdā mēs esam pasaulei mazāk nekā tas, kas kaķim stes (jeb vai pie mums būtu vēl kādi ar lieluma illūzijām?).

būtu izlauzuši latviešu tautu no šausmīgās izolācijas, kal- t kā paātrinātājs vai t.s. „trigger mechanism” zināmām po- cām pārmaiņām tajos jautājumos, kas attiecas uz Berlīni. n, kas mēdz uztraukties par visu citu, bet šajā gadījumā klu- būs vēlāk jāatbild mūsu vēsturei, jo visi ALA savāktie 000 graši reizināti ar 10 šādu propagandu nespēs nopirkt.

āpēc mums tagad nav ko priecāties kā maziem bērniem, kas ioreiz dabūjuši saldumiņu par to negaidīto publicitāti, ko mām, bet gan gauži nožēlot to, ko palaidām gažām.

ijā atbildīgajā jautājumā citu intereses guva pārsvaru. Ja mēs tik grandiozi izsakām visādus izaicinājumus latviešu us brīvībai, tad mums latviešu tautas intereses jāaizstāv pirmā i. Pretējā gadījumā mums labāk ciest klusu. Tad vismaz m patiesi paši pret sevi, lai vēlāk pēc izgāšanās nebūtu jācieš āliskas paģiras. Daudzi, protams, tās nejuta, jo domājās vei- nezkārdus varoņdarbus. Bez tam bijām arī slikti Amerikas ņi (uz ko šī pilsonība attiecas). Mēmi padodamies tik reak- ārai mūsu valdības politikai, mēs netieši atbalstījām tās slikt- pusi, to, kas ir pretrunā cilvēka tiesībām (un mēs esam tie, nebeidz brēkt par Amerikas padošanās politiku Austrumei-).

iedevām mēs zaudējām spēju identificēties ne tikai ar ame- ņu tautas demokratiskiem cilvēku tiesību atbalstītāju slā- n, bet ar visu pasauli. Cilvēku tiesības, par kužām mēs stā-

vam, saprot kā amerikānis, tā latvietis, tā arī kenijietis. Tāpēc īstenībā nevarēja būt nekāda „interese konflikta”, izņemot ar tiem, kas ir par vai pret cilvēku tiesībām. Tāpēc arī nevarēja attaisnot demonstrācijas noraidīšanu ar iebildumu, ka Berlīne ir zem militāras diktatūras. Ar šādu filozofiju apspiestajiem Padomju imperijā nebūtu ne mazākās izredzes, jo tur arī ir dik- tātūra.

Tomēr, vissvarīgākais bija pats cīņas moments, stāvēt par mūsu lietu slēgtās rindās un nostādīt kungus „drāmatiskas kon- frontācijas” priekšā. „Protest without some personal investment without putting something on the line, becomes hollow; it be- comes no more than a caricature of itself” (Richard Lorber — The Generation Gap, Life Magazine, August, 1968). Tāpēc brauciens uz Bonnu pie Henrija Kabota-Lodža nebija nekas cits kā morāliska uzskurbulēšana. Mēs atkal bijām viens no daudz- jiem nemiernieku bariem, ar kužiem labāk „pa vienām durvīm iekšā, pa otrām ārā”. Savu trumpi bijām jau izspēlējuši.

Bet tieši šajā punktā ir sunītis aprakts. Berlīne atklāja, ka mēs būtībā neesam nekas vairāk, „caricature ourselves” (pašu kari- katūra), jo mums nav nekāda nozīmīga „personīga ieguldīju- ma” latviešu tautas brīvībai. To skaidri pierādīja bailes „riskēt” (kas nu par risku!) saiet ragos ar pastāvošās iekārtas vīriem. Tas nozīmētu kompromitēt mums labvēlīgo sociāl-ekonomisko stāvokli, darbu, skolu, „labo slavu” utt. ad infinitum. Klāva sir- dīgā apsūdzība *Latvijas Sapnī*, rakstā „Kas ir cīņa” tikpat labi zīmējas uz jauno paaudzi.

Žēl tomēr, ka Klāva paša nebija Berlīnē. Tad varbūt es ne- būtu vēlāk padevis paplašinātās Rīcības komitejas sēdē un ne- būtu vienojies ar tās pozīciju. Nebiju jau „varonis”, kas varētu radīt frakciju, ko kungi varētu apzīmēt par „ekstrēmistisku un fašistisku”, kas atskaldās no „saprātīgajiem mērenajiem” un taīsa tikai nemierus. Tādā kārtā kā saujiņa ar atsegtu flanku provokācijām mēs tiešām varbūt būtu dabūjuši pa galvu.

Tagad nožēloju, ka tieši tā nedarījām, jo tā tomēr vajadzēja. Dabūt pa purnu latvietības un brīvības deļ mums būtu vislie- lākā svētība. Tāpēc nerakstu sūdzību vai pārmetumu saviem draugiem un kollēgām, bet kritiku. No šīm pirmajām politis-

m ugunskrīstībām mēs visi varam mācīties savu politisko
darbu", lai kādi arī mūsu dažādie uzskati.
ad otrā rītā aicināju „soļotājus” vienotības dēļ atsācīties
lēmīgās konfrontācijas, piebildu, ka vēlāk pārspriedīsim,
vispār ir vērts stumt uz priekšu šo latviešu būdu. Tas nozī-
t, vai ir vērts turpmāk ziedot laiku un enerģiju, lai sevi ap-
ītu. Lasītājam jāsaprot, ka tiem, kam latvietība nozīmē
anas procesu un kaut ko vairāk nekā vāvuļošanu par latvis-
saulītēm, mistiskām dvēselēm un citiem spokiem, misijām
tamlīdzīgiem pagājušā gadsimta romantisma patapināju-
n, Berlīne nozīmēja totālu izgāšanos un vilšanos.

āpēc būsim patiesi. Definēsim, ko mums nozīmē latvietība
īņa par cilvēku tiesībām Latvijā. Tie, kas vēl nezina, kas
un kad tā nepieciešama, lai palasa Klāva „Kas ir cīņa”
ijas *Sapņi*, vai Regis Debray, *Revolution in the Revolution*.

Atis Lejiņš

Romā/Delfos. 1968. g. nov. dec.

2. Vispasaules latviešu jaunatnes kongress Beļģijā 1975.
1. augustā pieņēma rezolūciju par īpašas komitejas kultūras
riem ar Padomju Latviju nodibināšanas vēlamību. Eiropas
iešu Jaunatnes Apvienības (ELJA) Skandināvijas nodaļa
holmā savā pilnsapulcē mēnesi vēlāk daļēji īstenoja šo rezo-
u, nodibinot sekciju šādai komitejai, kas darbosies Skandi-
jā.

3. VLJK Beļģijā arī pieņēma rezolūciju, ka visiem lat-
em vajadzētu izskatīt 3. VLJK demogrāfiskās darba grupas
ādāto 10 punktu politisko programmu, līdz tās galīgai pie-
šanai 4. VLJK 1978. g. Tā ir domāta kā alternatīva trim-
konservatīvai politikai un saucas Priekšlikums Latvijas Na-
ālās Atbrīvošanas Frontes Programmai (LNAFP). Saturs
daudz ir smelts no Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku
ijas programmas.

Fricim Menderam atļāva atgriezties Rīgā decembrī, kur
nākamajā gadā, 1971. g. 1. aprīlī nomira.

⁵ Tūlīt pēc 3. VLJK 22. un 23. augustā turpat Florefā un
Namūrā notika Latvijas PSR Kultūras seminārs, kur piedalījās
dzejnieki Jānis Peters un Pēteris Zirņītis, žurnālists Laimonis
Zakss un kinooperātors Ivars Seleckis no Rīgas. Puse no kon-
gresa dalībniekiem (ap 200) piedalījās šajā seminārā.

